

ΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ

(ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ, ΚΛΕΦΤΕΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΤΑΙ)

Μέχρι πρό τινων ἐτῶν δὲν ὑπῆρχε μελέτη, ἀσχολουμένη μὲ τὴν προεπαναστατικὴν ὀργάνωσιν καὶ δρᾶσιν τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Αἱ ἐλάχισται καὶ συγκεχυμέναι πληροφορίαι εἰς τινα συγγράμματα οὐδὲν τὸ συγκεκριμένον προσέφερον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ μόνον, ὅταν ἐδημοσιεύθησαν τὰ ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας¹, εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐπίσημοι πληροφορίαι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Βάσει τῶν ἀρχειακῶν τούτων κειμένων καὶ ἄλλων τινῶν πληροφοριῶν, ἐδημοσίευσα κατὰ τὸ ἔτος 1950 σχετικὴν ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Μακεδονίας², ἀργότερον δὲ καὶ ἑτέραν διὰ τὴν πειρατείαν εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἰδίαν χρονικὴν περιόδον³.

Κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν ἔκτοτε διάστημα εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ἄλλαι τινὲς πληροφορίαι, ὡς καὶ συγγράμματα καὶ μελέται ξένων καὶ Ἑλλήνων συγγραφέων, αἵτινες προσέφερον καὶ νέον ἱστορικὸν ὕλικὸν ἐπὶ τοῦ θέματος. Ἐν ὄψει τῶν ἀνωτέρω ἐσκέφθην νὰ ἐρευνήσω ἐξ ὑπαρχῆς τὸ ὅλον θέμα δημοσιεύων τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, ἀπηλλαγμένην ὅμως τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων τουρκικῶν ἐγγράφων, ἅτινα περιέλαβον εἰς τὴν πρώτην μου ἐργασίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπλῶς παραπέμπω. Ἐχω τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ δημοσιευομένη ἤδη μελέτη μου θὰ συμβάλῃ ἐπιτυχῶς εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ὅλου θέματος ἐν τῇ νεοελληνικῇ ἱστορικῇ περιόδῳ, ἢ γνῶσις τῆς ὁποίας εἶναι ἐλλιπής, ὡς καλῶς γνωρίζουν οἱ ἀσχοληθέντες ἐπὶ τούτῳ.

¹ Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, ἐπιμελεῖα Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, ἔκδοσις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Α'. Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695-1912, Θεσσαλονίκη 1952. Β'. Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης 1598-1886, Θεσσαλονίκη 1954. Γ'. Ἀρχεῖον τῆς Μονῆς Βλατάδων 1446-1839, Θεσσαλονίκη 1955.

² Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1955.

³ Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἡ πειρατεία εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, «Μακεδονικά» 5 (1963) 319-362.

Ἡ πολεμικὴ παράδοσις τῶν ὀρεινῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, ὑφισταμένη ὡς γνωστὸν ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων¹ κυρίως ὡς σύστημα ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἠνύνησε τὴν ἀνάπτυξιν πολεμικῶν ἀνδρῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας. Δὲν ἔχομεν εἰσέτι στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ν' ἀποδεικνύηται ποία ἦτο ἡ κατάστασις τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν εἰσβολὴν καὶ κατάκτησιν τῶν βαλκανικῶν χωρῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἂν ὑφίστατο θεσμὸς τις παρόμοιος ὀρεινῶν φυλάκων τῶν στενωπῶν (ντερβένια) ἢ ἄλλος τις θεσμὸς ἀρματολῶν, ὡς οὗτος ἐξειλίχθη περαιτέρω καὶ ὡς θὰ διαλάβωμεν εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν. Ὁ ἐκ τῶν ἱστοριογράφων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ ἐκ Μακεδονίας καταγόμενος Νικόλαος Κασομούλης² ἀνάγει τοὺς ἀρματολοὺς, στηριχθεῖς εἰς διηγῆσεις καὶ παραδόσεις παλαιῶν ἀρματολῶν, εἰς χρόνους προγενεστέρους τοῦ Σκεντέρμπεη (1405-1468), νομίζομεν ὅμως ὅτι θὰ ἤμεθα πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ θεσμὸς αὐτὸς συνεστήθη ἢ ἀνασυνεστήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων³ ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἀρματολισμοῦ

¹ Ὁ Ρωμαῖος ἱστορικὸς Titus Livius γράφει: «...permisit ut praesidia armata haberent...», ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, XXVI, 8, 9: «...ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διὰ τὰς ἐκ τῶν παρακειμένων ἐθνῶν ἐπιβουλὰς, κατέστησαν στρατιώτας οἱ Ρωμαῖοι...», ὁ δὲ Πολύβιος, IX, 35, 2 «...Τίνος καὶ πηλικῆς τιμῆς ἀξιούσθαι Μακεδόνας, οἳ τὸν πλείονα τοῦ βίου χρόνον οὐ παύονται διαγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας...». Βλέπε καὶ Ἄντ. Κεραμόπουλον, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθῆναι 1939, σ. 76, 77, 122, 123.

² Ν. Κασομούλης, Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, Ἀθῆναι 1939, τ. 1, σ. 2 κ.έ.

³ Μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους παρεχωρήθη εἰς τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὸ προνόμιον νὰ φυλάσσουν τοὺς 24 πύργους τῆς παραλίας (Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, ἔ.ἀ. σ. 1-3). Τὸ παραχωρηθὲν τούτῳ προνόμιον, ὅπερ κατηργήθη τὸ ἔτος 1605, φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ ἔχη σχέσιν μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ τὰ καθήκοντα τῶν παλαιωτέρων ἀρματολῶν, ὅπως ἐξειλίχθησαν ἀργότερον διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου. Πρόκειται βεβαίως περὶ φυλάκων ἐντὸς τῶν πόλεων μὲ ἰδιαίτερα καθήκοντα, οἵτινες ἀπηλλάσσοντο προνομιακῶς τῆς καταβολῆς ὀρισμένων φόρων, ἀριθμημένων εἰς τὸ παρὰ τοῦ γράφοντος, εἰς τὸ ἐκεῖ δημοσιευθὲν φερμάνιον. Ἐάν τελικῶς γίνεται παραδεκτὸν ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον καὶ φυσικὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα (Μακεδονίαν) συνεστήθη ἢ ἀνασυνεστήθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας, πρέπει νὰ τὸν τοποθετήσωμεν χρονολογικῶς εἰς τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως. Ἐάν δὲν κατεστρέφοντο ἐκ πυρκαϊᾶς τὰ παλαιότερα τοῦ ἔτους 1627 τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Βεροίας - Ναούσης, τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Καστορίας, θὰ εἶχομεν περισσοτέρας καὶ παλαιότερας πληροφορίας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Ὁ καθηγητὴς κ. Ἄπ. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1961, ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι μᾶλλον ἐπὶ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Β', πορθητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐφηρμόσθη τὸ σύστημα ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου, ἢ δὲ γνώμη αὕτη φαίνεται μέχρι τῆς στιγμῆς ὡς ἡ πλέον πιθανή. Ὁ C. I. Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, μετάφρ. Ἄπ. Χατζηεμμανουήλ, Ἀθῆναι 1956, σ. 21-31, ἀνάγει τοὺς ἀρματολοὺς εἰς τὰ πρώτα ἔτη τῆς διαδοχικῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐ-

(Martoloz) διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ὑπαίθρου χώρας, δεινοπαθούσης ἀπὸ τὴν δρᾶσιν τῶν κ λ ε φ τ ὦ ν καὶ ἄλλων ἀτιθάσσωσιν στοιχείων ἢ καὶ κακοποιῶν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Πρὶν ὅμως προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τοῦ ἀρματολισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, κρίνομεν σκόπιμον νὰ ἐξετάσωμεν ἐν συντομίᾳ, πῶς ἐμφανίζεται ὁ θεσμὸς οὗτος τόσον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὅσον καὶ εἰς τοὺς βορείους αὐτῆς γείτονας κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς καὶ τοὺς Τούρκους συγγραφεῖς, τόσον εἰς τὴν Μακεδονίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, προϋπήρχον ἀρματολοί, δηλαδή στρατιῶται (Milisin) ὀνομαζόμενοι ἀρματολοί εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἑνετῶν¹, οἵτινες κατὰ μίαν ἐκδοχὴν ὑπήρχον καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Κατὰ τὸν Αὐστριακὸν συγγραφέα Barbar², οἱ σχηματισμοὶ τῶν ἀρματολῶν συνεστήθησαν ἀπὸ τὸν σουλτάνον Μουράτ τὸν Β', τὸν πορθητὴν τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸ ἔτος 1421, καίτοι ἄλλοι Τούρκοι συγγραφεῖς δέχονται προγενεστέρας χρονολογίας. Ὡς προκύπτει ἀπὸ χειρόγραφα τῶν ἐτῶν 1486 καὶ 1490, εὑρεθέντα εἰς Βοσνίαν, ὑπήρχον ἀρματολοί εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας φυλάσσοντες τὰ ἐκεῖ τουρκικὰ φρούρια, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπετίθεντο οἱ Ἑνετοί. Ἀρματολοί ἐπίσης ὑπήρχον εἰς τὴν Βοσνίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Τούρκων. Εἰς μίαν παρέλασιν θριαμβευτικὴν τοῦ Φερχάτ πασᾶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (1575) συμμετεῖχον καὶ ἀρματολοί, φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς

παρχίας. Παρόμοιόν τι ὑποστηρίζει καὶ ὁ Λ. Κ ο υ τ σ ο ν ί κ α ς εἰς τὸ ἔργον του Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθήναι 1864, τ. 2, σ. η-ια. Βλέπε καὶ τοῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821 Δ. Αἰ ν ι ἄ ν, Βιβλιοθήκη τοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1852, σ. 272 κ.έ. Βλ. καὶ Dr Robert Anhegger, Martoloslar Hakkında (τουρκιστί) εἰς τὸ περιοδικὸν «Turkiyat Mecmuası», ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σταμπούλ, τ. 7-8 (1942), σελ. 282-320. Οἱ Τούρκοι ἀποκαλοῦν τοὺς ἀρματολοὺς Martaloz ἢ Martoloz ἢ Martolos. Συνήντησα εἰς τὰ ἀρχαικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου Βεροῖας πλειστάκις τὴν φράσιν Mertiloz Keferesi=ἄπιστος ἀρματολὸς (Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἀρματολοί καὶ κλέφτες, σ. 77, 82). Κατὰ τοὺς Τούρκους ἡ λέξις ἔχει τὴν ἔννοιαν κατὰ καιροῦς, ὄπλοφόρος, φρουρός, σερδάρης τῆς ἐρήμου, πειρατῆς τοῦ Δουνάβεως, χριστιανὸς Τούρκος στρατιώτης τῶν συνόρων (Ashik pasha Zadé καὶ Ahmed Refik). Εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς, Οὐγγρους, Τσέχους κ.λ.π., ἔχει τὴν ἔννοιαν, κακοῦργος, αἰχμαλωτίζων ἐμπόρους, ληστής ἀνθρώπων. Ὁ ὕβριστικὸς χαρακτήρ τῆς λέξεως ἀπὸ τοὺς Τσέχους, Οὐγγρους κ.λ.π. ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Anhegger, ἔ.α. σ. 285, εἰς τὸ ὅτι οἱ λαοὶ αὐτοί, μὴ ἔχοντες μεθοριακὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τὴν Τουρκίαν, παρερμήνευσαν τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἀποδώσαντες ὕβριστικὴν ἔννοιαν.

¹ C. M. S a t h a s, documents inédits κ.λ.π., Paris 1880-1890, τ. IV, σ. LV1, σημ. 4.

² Δὲν ἀνεῦρον τὴν ἐργασίαν τοῦ L e o B a r b a r, Zur wirtschaftlichen Grundlage des Feldzuges der Türken gegen Wien im Jahre 1683 (Wiener Staatswissenschaftliche Studien XIII, sayi 1, Wien-Leipzig 1916), ἀλλὰ στηρίζομαι εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ Anhegger.

των ἐπιμήκη ἐρυθρᾷ καλύμματα (κιουλάχ). Εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὑπῆρχον ἄρματολοι κατὰ τὸ ἔτος 1661 ἐκτελοῦντες καθήκοντα φρουρῶν. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν Τούρκοι, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ τινες Βούλγαροι. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Βιέννης (1683), εἰς τοὺς ἄρματολοὺς εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ δίωξις τῶν κλεφτῶν (χαϊντούκ).

Κατὰ τὸ ἔτος 1721 μαζὺ μὲ τοὺς πανδούρους (φύλακας) ὑπῆρχον καὶ ἄρματολοι εἰς τοὺς καζάδες Ἰστιμάν, Ἀβρέτ - Χισάρ (περιοχὴ Κιλκίς), Πετριτσίου, Βαρδαρίου, Νευροκοπίου, Βοδενῶν (Ἐδέσσης), Πιρότ, Βεροίας, Σόφιας, Βερκοβίτσης, Ραζλούκ, Τατάρ Παζαρτζίκ, Κομοτινῆς, Μπαλατᾶ, Δράμας, Μπρέζνικ, Κούκλοβο(;), Σερρῶν, Δούπνιτσας, Φιλιππουπόλεως, Μελενίκου, Ζίχνας, Πραβίου, Καβάλας, Σιρισνίκ(;), Κιουστεντίλ, Ναούσης, Ἀλῆ Τσελεμπῆ καὶ Σαμακόβου. Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν οἱ ἄρματολοι εὕρισκοντο εἰς 30 καζάδες καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς στρατιῶται διὰ νὰ φυλάττουν τὰ σύνορα (ὀροφύλακες). Ἀπὸ ἕν φερμάνιον τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ Γ' προκύπτει ὅτι εἶχε διαταχθῆ ἡ διάλυσις τῶν ἄρματολῶν καὶ τῶν πανδούρων, ἔνεκα διαφόρων ὑπερβασιῶν αὐτῶν, καὶ ἡ ἀντικατάστασις των διὰ στρατιωτῶν τῶν φυλακίων (ντελμπέντεϊ). Ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς Anhegger ὑποστηρίζει ὅτι, παρὰ τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ Ἀχμέτ, οἱ Ἕλληνες ἄρματολοι δὲν διελύθησαν, ἀλλὰ ἐνεφανίσθησαν συντόμως εἰς διάφορα ἐπαναστατικὰ γεγονότα πού ἐλάμβανον χώραν. Ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι καθ' ὅλα ἀληθῆς καὶ θ' ἀποδειχθῆ κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ἐκ τῶν παρατεθησομένων κατωτέρω νέων στοιχείων.

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν (κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς, καὶ ἡ Τουρκία ἦτο τὸ κυρίαρχον κράτος εἰς τὰ Βαλκάνια) ὅτι ὑπῆρχον ἐντόπιοι ἄρματολοι χριστιανοὶ εἰς τὴν Βοσνίαν, τὴν Δαλματίαν, τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν, θὰ ἴδωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τοὺς Ἕλληνας ἄρματολοὺς, ὅπως ἐμφανίζουσι τούτους οἱ Τούρκοι συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὑπῆρχον ἄρματολοι πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀνασυσταθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὰς περιφερείας Ἀξιοῦ καὶ Ἀλιάκμονος, μέχρι τῶν κόλπων τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Ἄρτης. Οἱ σπουδαιότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ τῆς περιφερείας Ἀγράφων, ἔχοντες δικαίωμα νὰ ὀπλοφοροῦν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Β'. Ἄρματολοι ἐφύλαττον τὴν στενωπὸν τῆς Καστοριάς εἰς τὸν δρόμον μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὁδὸν Λαρίσης - Μοναστηρίου. Ἡ διαφύλαξις τῶν στενωπῶν (ντερβένια) τῆς Πίνδου, μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς ἄρματολοὺς τῶν Ἀγράφων.

Οἱ ἐκχριστιανισθέντες Ἀλβανοὶ τῶν Μεγάρων, οἱ κατοικοῦντες τὰ 5 μεγάλα χωρία, τὰ Δερβενοχώρια, ἐφύλαττον τὴν στενωπὸν Κιθαιρώνας

και Χαιρωνείας μέχρι του Κορινθιακού κόλπου, έκκαθαρίζοντες τὰς περιφερείας από τους Έλληνας κλέφτες. Οί κλέφτες¹ πού κατέφευγον εις τὰ βουνά ησαν όπαδοί τής ανεξαρτησίας και έθνικοί ήρωες κατά τὰς έλληνικὰς αντίλήψεις. Κατά τους Τούρκους ησαν λησταί, άλλ' άπετέλουν άξιόλογον αντίπαλον διά τήν όθωμανικήν κυριαρχίαν. Οί άρματολοί, συνεργαζόμενοι πολλάκις με τους κλέφτες και τους έπαναστάτας, έδημιούργησαν μίαν κατάστασιν άμφιβολίας και έκκρεμότητος εις τους Τούρκους, όπως μαρτυρεί έν δημοτικό τραγουδι διά τόν άρματολόν και έν συνεχεία κλέφτην Νικολόν Τζοβάραν του έτους 1672², πού ύπήρξεν άρματολός εις τόν Λούβρον και κλέφτης εις τó Καρπενήσι, άλλά και μία χαρακτηριστική άπάντησις του Φώτου Τζαβέλλα (ύπό μορφήν δημοτικού τραγουδιού) προς τόν Τεπελενλή Άλη πασά³.

Τά όρεινά τής Ρούμελης άρχικώς είχον διαιρεθῆ εις 14 άρματολίκια⁴, άργότερον περιωρίσθησαν εις 10-12, ηδξήθησαν δέ έκ νέου εις 17, έξ ών τὰ 4 εύρίσκοντο εις τήν περιοχήν του Όλύμπου.

Οί άρματολοί άπετελούντο, από άπόψεως σωματικής διαπλάσεως, από τους πλέον ισχυρούς άνδρας τής Ελλάδος, όρεσιβίους, κυνηγούς κ.λ.π. Εις τήν Ελλάδα ησαν άπαντες χριστιανοί, ένεκα τής συνθέσεως του πληθυσμού, ένφ εις τὰς άλλας περιφερείας τής Εύρωπαϊκής Τουρκίας οί μουσουλμάνοι άρματολοί άπετέλουν τήν πλειοψηφίαν.

Οί άρματολοί ώργανωμένοι εις μίαν ήμιστρατιωτικήν ώργάνωσιν, ένοπλοι και διάγοντες βίον ανεξάρτητον εις τὰς όρεινὰς περιοχάς, ησαν διά τó έλληνικόν έθνος άξιόλογος δύναμις, μη δυναμένη νά καταπολεμηθῆ εύκόλως, ώς τουτο άπεδείχθη κατά τόν Ρωσοτουρκικόν πόλεμον του 1736.

Ή διαταγή διαλύσεως των άρματολών ύπό του Άχμέτ Γ', ώς διέλαβον άνωτέρω, κατά τó έτος 1721 εις τὰς περιοχάς Κομοτινῆς, Καβάλας, Πραβίου, Βεροίας και Σερβίων, των όποιων κατά πλειονότητα οί κάτοικοι ησαν χριστιανοί (Έλληνες), δέν έσχεν ίκανοποιητικά άποτελέσματα διά τήν τουρκικήν διοίκησιν. Κατά τó τέλος του 18ου αϊώνος άφηρέθησαν από τους Έλληνας άρματολούς περιοχαί, όπως εις τὰ Σέρβια ή στενωπός Λαρίσης - Μοναστηρίου (Σαραντάπορον). Ή δυναμική αυτή πολιτική έφηρμόσθη

¹ Οί Τούρκοι άπεκάλουν τους κλέφτες και «Χαϊδούτ κεφερισή»=άπιστοι κλέφτες και «ίσμπαντίτ χαϊδούτ έσκιά»=κακούργοι και κακοποιοί κλέφτες (Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, έ.ά. σ. 77, έγγραφον 28).

² Ο A n h e g g e r, έ.ά. σ. 298, παραθέτει μετάφρασιν του τραγουδιού εις τήν γαλλικήν.

³ E m. L é g r a n d, Recueil de chansons populaires grecques, Paris 1874, σ. 81.

⁴ Ουδέμία μνεία γίνεται περί άρματολών τής Πελοποννήσου εις τὰ τουρκικά άρχεία, άλλά και ό γράφων ουδεμίαν ανεκάλυψε πληροφορίαν κατά τήν έρευναν εις τὰ τουρκικά άρχεία Θεσσαλονίκης - Βεροίας - Ναούσης.

καὶ ἀπὸ τὸν Κούρτ Ἀχμέτ πασᾶν, ὅστις διετέλεσεν ἐπὶ 15 ἔτη ἐπόπτης τῶν ντερβενίων (ντερμπεντάτ ναζήρ). Ἡ ἐξασθένησις ὁμῶς τῶν ἀρματολῶν ἐπέφερε τὴν ἐνίσχυσιν τῶν κλεφτῶν καὶ τοιοῦτοτρόπως εἶχομεν συγκρούσεις αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν συνεργαζομένων ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς Τουρκαλβανούς.

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρῶτοι οἱ ἀρματολοὶ συμμετέσχον εἰς αὐτὴν καὶ οἱ καπετανεῖοι τούτων διεκρίθησαν ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ¹.

Ἐν ὄψει τῶν ἀνωτέρω, βραχύτατα ἐκτεθέντων, θὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὴν παρούσαν μελέτην τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης μας ἐπὶ τῶν ἀρχείων τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Μακεδονίᾳ². Ἡ μελέτη τῶν ἀρχείων αὐτῶν ἔφερον εἰς τὸ φῶς ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἐν Μακεδονίᾳ, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν, ἀπάντων ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἐμφανίζεται ἐν τῇ Βορείῳ Ἑλλάδι κατὰ τὸ ἔτος 1627³, δηλαδὴ 56 ἔτη πρὸ τῆς ναυμαχίας ἐν Ναυπάκτῳ, καθ' ἣν διάφοροι ἐξεγέρσεις ἐσημειώθησαν ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τῶν Τούρκων, λίαν αἱματηραὶ ὁμῶς διὰ τὸν ἑλληνισμόν⁴.

¹ Πλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης βιβλιογραφίας, διὰ τὴν μελέτην τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον βλέπε καὶ 1) A s h i k P a s h a Z a d é, Von Hirtenzelt zur hohen Pforte κ.λ.π., Graz 1959. 2) I v a n S a k a z o v, Bulgarische Wirtschaftsgeschichte, Berlin und Leipzig 1929. 3) S e m s e d d i n S a m i, Kamus-I-Turki, Istanbul 1314. 4) I. H l o r o s, Lexicon Turko-Ellenikon, Istanbul 1900. 5) G. F i n l a y, History of the Greek revolution, Edinburg-London 1861-1877. 6) F r. P o u q u e v i l l e, Voyage dans la Grèce, Paris 1820. 7) J. d e H a m m e r, Histoire de l' empire ottoman, Paris 1837. 8) Ὁ Βούλγαρος συγγραφεὺς Matkovski εἰς τὸ περιοδικὸν Izvestija na Institutata za Istorija τόμος 14-15 (1964) καὶ εἰς τὰς σελ. 195-212 ἐδημοσίευσεν πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Haydutite v Makedonija prèz pèrvata polovina na XVII vek (Οἱ Χαϊδοῦκοι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος) βουλγαριστί. 9) Τελευταίως ὁ Ρουμᾶνος συγγραφεὺς S. Jancovicic εἰς τὸ περιοδικὸν Studii și articole de Istorie, τόμος VI (1964) 47-60, ἐδημοσίευσεν πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Haiducia in Balcani. Forma de lupta sociala și antiotomana (Ἡ κλεφτουριά εἰς τὰ Βαλκάνια, μορφή κοινωνικοῦ καὶ ἀντιοθωμανικοῦ πολέμου) ρουμανιστί. Ἡ πραγματεία παρουσιάζει ἐνδιαφέρον παρ' ὄλην τὴν πτωχὴν βιβλιογραφίαν καὶ τινα τολμηρὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει ὁ συγγραφεὺς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφήν καὶ τὰ αἷτια τῆς ἐμφανίσεως τῆς κλεφτουριάς πρὸ τοῦ 17ου αἰῶνος. Ὁ συγγραφεὺς παραλείπει ὡσαύτως νὰ μνημονεύσῃ τὰς πηγὰς τῶν ἱστορικῶν ἀρχείων Μακεδονίας, ἅτινα ἐδημοσίευσεν, τῶν ὁποίων ὁμῶς ποιεῖται χρῆσιν (ἐ.ά. σελ. 54, 55, 56) ἐν τῇ πραγματείᾳ του. Ἐπίσης οὐδὲν διαλαμβάνει περὶ ἀρματολῶν εἰς τὴν Βόρειον Μακεδονίαν, Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν κ.λ.π., περιορίζων τὴν μελέτην του μόνον εἰς τὴν ὀργανωσιν καὶ δράσιν τῶν κλεφτῶν (Haiducia).

² Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, ἐ.ά.

³ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 6.

⁴ Κ. Παπαρρηγόπουλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθήναι 1925, τ. 5, μέρος Β', σ. 87. E. Charrigère, Négociations de la France dans le Levant, τ. III σ. 262.

Γενεσιουργὸς αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἐθεσπίσθη ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὡς ἐμφανίζεται ἐκ τῶν ἀρχαιακῶν τούτων ἐγγράφων, εἶναι ἡ δίωξις τῆς ληστείας. Φορεὺς τῆς ληστείας εἶναι ὁ κ λ έ φ τ η ς. Ἐ σ κ ι ᾱ τὸν ἀπεκάλουν οἱ Τοῦρκοι, χ α ἶ ν τ ο ὐ κ οἱ Σλάβοι, οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Μακεδονίας. Εἰς τὴν συλλογὴν τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων, ποῦ ἐδημοσίευσα, οἱ κλέφτες ἀποκαλοῦνται ἀπὸ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν λησταί, κακοῦργοι, ἐπαναστάται.

Θ' ἀσχοληθῶ δι' ὀλίγων μὲ τὸν κλέφτην, διὰ τὸν ὁποῖον πολὺς ρομαντισμὸς ἐπεκράτησεν καὶ ἀχαλίνωτος ἀφέθη ἡ φαντασία τῶν παλαιότερων ἱστοριογράφων, περιηγητῶν καὶ λογοτεχνῶν, οἵτινες ἔθιξαν τὸ σκοτεινὸν εἰσέτι τοῦτο κεφάλαιον τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας.

Ἡ βιαία μετατροπὴ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας τῶν Ἑλλήνων, εὐθὺς μετὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, εἰς σουλτανικὴν καὶ ἡ διανομὴ αὐτῆς διὰ νομὴν καὶ διακατοχὴν εἰς ἰσχυροὺς Τοῦρκους φεουδάρχας, ἰδία γόνους τῶν κατακτητῶν (ἐβλιάϊ φατιχάν) διαπρέψαντας ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἐγκατάστασις εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Μακεδονίας Τοῦρκων ἀγροτῶν ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ἰκονίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Κονιαλῆδες - Κονιάροι), ἐξημίωσαν τὰ μέγιστα τὸν Ἕλληνα τῆς ὑπαίθρου, ἀποζῶντα ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς, ἐθεωρήθησαν δὲ ὡς ἀρπαγὴ τῆς πατρικῆς κληρονομίας καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ μόχθου. Παράλληλα πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἡ τιμὴ, ἡ σωματικὴ ἀκεραιότης, ἡ ἀσφάλεια, εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσιν τῶν ἀπλήστων Τοῦρκων φεουδαρχῶν. Ἐὰν δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ (Φατιχ) καὶ τῶν διαδόχων του σουλτάνων παραχωρηθέντα προνόμια¹ ἔσχον εὐεργετικὴν τινα ἐπίδρασιν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἀστικῶν κέντρων, εἰς τὸν ἀγρότην καὶ τὸν βοσκὸν ἐλαχίστην ἔσχον ἀπήχησιν.

Οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ τῆς ὑπαίθρου, ἰδία τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν, ἀνυπότακτοι καὶ φιλελεύθεροι, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν διοικητικὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν κατάχρησιν τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, ἀντελήφθησαν ταχέως ὅτι καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ δουλείαν. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἦρκουν αὐτὰ τὰ ἀφάνταστα δεινά, ἐπεξετάθη μετ' ὀλίγας δεκαετηρίδας καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ παιδομαζώματος (ντεβσιρμέ), ἐκ τῶν σκληροτέρων δοκιμασιῶν, αἵτινες ἐπεβλήθησαν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου ἀπὸ τοὺς Τοῦρκους. Τὸ παιδομάζωμα, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω, ὑπῆρξε λίαν ὀδυνηρὸν διὰ τὴν ἑλληνικὴν οἰκογενεῖαν καὶ ἐπιβλαβέστατον διὰ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν.

¹ Περὶ τῶν προνομίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας βλέπε ἰδίως Ν. Πανταζόπουλον εἰς «Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου», τ. 1 (1943), σ. 449, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία. Ἱστορικὰ Ἄρχεῖα Μακεδονίας, Β' σ. 1, 33, 57 καὶ Γ' σ. 1, 2, 3 κ.έ.

Οἱ ὄρεινοὶ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας, παράλληλα πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἐπεδίδοντο καὶ εἰς τὴν ληστείαν καὶ τὴν ζωοκλοπὴν, ὑπολείμματα τῆς ὁποίας ἔχομεν διαπιστώσει μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων¹. Ἡ ληστεία ὅμως γεννᾷ τὴν ἀνυποταξίαν, ὅπου δὲ ὁ δυνάστης ἀρπάζει τὴν ἰδιοκτησίαν, προσβάλλει τὴν τιμὴν, ἐπιβάλλει δυσβάστακτον φορολογίαν, ὠθεῖ τὸν φύσει ἀνυπότακτον ὄρεινον κάτοικον εἰς τὴν ληστείαν ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς ἐκδικήσεως². Ὑπὸ τὰς συνθήκας λοιπὸν αὐτὰς πολλοὶ κάτοικοι τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν καὶ τῶν ὄρεινῶν προσβάσεων ἤρχισαν νὰ ἐγκληματοῦν κατὰ τῶν ὀργάνων τῆς ἐξουσίας, νὰ φυγοδικοῦν, νὰ ληστεύουν καὶ τελικῶς νὰ τρέπονται εἰς τὰ ὄρη, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀποσπασμάτων διώξεως. Ἐγένοντο λοιπὸν φυγόδικοι, κατήρχοντο εἰς τὰς πεδιάδας καὶ ἐπετίθεντο εἰς τὰς ὄρεινὰς διαβάσεις (ντερβένια) κατὰ τῶν διερχομένων ἰδιωτῶν ἢ караβανίων, ἐλάμβανον βιαίως τὴν τροφήν των, τὸν ἱματισμόν, ἀνταποδίδοντες τὰ ἴσα εἰς τὸν κατακτητὴν. Αὐτὸς ὁ κ λ έ φ τ η ς, ὅπως τὸν ἀπεκάλει ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὁ ληστής, ὁ ζωοκλέπτης, ὁ ὁποῖος ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν Τοῦρκον ἐφόνευεν ἐνίοτε καὶ τὸν συγχωριανόν του³, ὁ μὴ σκεπτόμενος παρὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ὁ ἀγωνιζόμενος διὰ τὴν προσωπικὴν του ἐλευθερίαν καὶ συντήρησιν, εἶναι τὸ πρῶτον κύτταρον καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ πρόδρομος τοῦ ἀγωνιστοῦ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Ἡ δημιουργηθεῖσα καὶ συνεχῶς αὐξανομένη ἀνταρσία αὕτη εἰς τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας ἤρχισε νὰ παρεμβάλλη σοβαρὰ προσκόμματα εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, μὴ δυναμένην νὰ ἐπιβάλλῃ τάξιν καὶ ἀσφάλειαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεωμένην ν' ἀντιμετωπίζῃ ἐξωτερικοὺς κινδύνους⁴. Πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης ἠναγκάσθησαν οἱ Τοῦρκοι νὰ προσλάβουν ἐκ τῶν ἰδίων κλέφτικων ομάδων τοὺς πλέον ἐπιφανεῖς, ἀλλὰ καὶ ἄλλους Χριστιανούς, διαθέτοντας αἴγλην τινὰ καὶ ἐπιβολὴν εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, κυρίως ἐκ τῶν κτηνοτροφικῶν περιοχῶν (Βλάχους) εἰς τὴν ὑπηρεσίαν διώξεως τῆς ληστείας καὶ τῆς φυλάξεως τῶν ντερβενίων καὶ γενικώτερον τῆς ὑπαίθρου, παραχωρήσαντες εἰς αὐτοὺς διάφορα προνόμια. Ἀνέθεσαν λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι, φρονίμως σκεφθέντες, τὴν διατήρησιν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου εἰς τοὺς ἰδίους ἀνυποτάκτους πληθυσμούς, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ ἐπιτύχουν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι ἀ ρ μ α τ ο λ ο ῖ. Ἡ τουρκικὴ διοίκησις τοὺς ἐξέλεξε διὰ τὴν

¹ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Ἄρματολοι καὶ κλέφτες, σ. 2.

² Ἰ. Β λ α χ ο γ ι ά ν ν η, Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 35 κ.έ. Β α κ α λ ο π ο ὐ λ ο υ, ἔ.ά. τ. 2, σ. 317 κ.έ.

³ Κ. Κ ο ὄ μ α, Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. 12, σ. 542 κ.έ.

⁴ Δ. Α ἰ ν ι ᾱ ν ο ς, Ἄρματολοι καὶ κλέφτες, «Βιβλιοθήκη τοῦ Λαοῦ», σ. 272. Β α κ α λ ο π ο ὐ λ ο υ, ἔ.ά. σ. 215.

δίωξιν τῶν κλεφτῶν¹. Μέτρον σοφὸν διὰ τὸν κατακτητὴν, τὸ ὁποῖον ὁμως προεκάλεσεν ὀμηρικοὺς ἀγῶνας μεταξύ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἱστορίας δεῖται ἰδιαιτέρας ἐρεύνης.

Οἱ πρῶτοι Ἕλληνες ἀρματολοὶ ἐμφανίζονται ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς² τὸ ἔτος 1627 εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας - Ναούσης, ἐν-τεταλμένοι τὴν δίωξιν τῆς ληστείας εἰς τὴν ὑπαιθρον. Τὰ δημοσιευθέντα παρὰ τοῦ γράφοντος τουρκικὰ ἔγγραφα εἶναι τὰ παλαιότερα, ἐξ ὧσων γνωρίζομεν, καὶ μοναδικὰ ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν, δικαιούμεθα ὁμως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν καὶ παλαιότεροι ἀρματολοὶ. Ἡ περιφέρεια Βεροίας - Ναούσης ἐμφανίζεται ὡς ἡ πρώτη ἀρματολικὴ περιφέρεια ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὄλοι οἱ παρελαύνοντες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὰ δημοσιεύμενα ἐπίσημα ἔγγραφα εἶναι Ἕλληνες, φέρουν ὀνόματα ἑλληνικά, παρ' ὅλον ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρχον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν Σλάβοι (Βούλγαροι). Σλάβοι ἀρματολοὶ καὶ χαϊδοῦκοι (κλέφτες) ἔδρων βορειότερον³.

Κατὰ τὸ ἔτος 1628 διορίζονται παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἕτεροι 12 ἀρματολοὶ Ἕλληνες μὲ ἀρχιαρματολὸν τὸν Δῆμον Νίκου καὶ μὲ προορισμὸν τὴν φύλαξιν τοῦ ντερβενίου Μεγάλου Ἀγιάννη τῆς Βεροίας. Παρ' ὅλα ὁμως τὰ μέτρα ἀσφαλείας τῆς τουρκικῆς διοικήσεως τὸ ντερβένιον τοῦτο προσβάλλεται⁴ ἀπὸ 70 κλέφτες, οἵτινες φέροντες καὶ σημαίας (μπαϊράκ) ἐλήστευσαν καραβάνιον ἀπὸ Ἑβραίους καὶ Ἕλληνας ἐμπορευομένους, μεταβαίνοντας εἰς τὴν ἐμποροπανήγυριν τῆς Ἐλασσόνας. Κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1660 ἕως τὸ ἔτος 1700 περίοδον οἱ ἀρχικλέφτες τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερίων Περδικάρης, Πολύζος ἢ καπετὰν Καλόγηρος, ἐκ Ναούσης ἀμφοτέρω, Παναγιώτης Γράφας ἀπὸ τὸ Κουστοχώρι τῆς Βεροίας, καπετὰν Μπα-

¹ Διὰ τὰ pronόμια τῶν ἀρματολῶν, τὰ ὁποῖα παρεχώρησεν ἡ τουρκικὴ διοίκησις, βλέπε A n h e g g e r, Martoloslar κ.λ.π. σ. 282, 293, 295.

² Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 6, 49, 51, ἐνθα καὶ μετάφρασις τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων. Βλέπε ἐν συνεχείᾳ τὴν ὅλην ἐργασίαν.

³ Διὰ τοὺς Σλάβους ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες τῆς Βορείου Μακεδονίας, βλέπε τὴν συλλογὴν ἐγγράφων Turski Izvori κ.λ.π., Σκόπια 1961, τ. 2, εἰς τὸ νέον σλαβικὸν ἰδίωμα τῆς γλώσσης τῶν Σκοπίων. Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψις ἔστω καὶ περιληπτικῆς μεταφράσεως τῶν ἐγγράφων τούτων εἰς μίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν καθιστᾷ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην συλλογὴν δύσχρηστον. Βλέπε καὶ M a t k o v s k i εἰς τὸ περιοδικὸν «Glasnik» τ. 5 (1961), τεῦχος 1, σ. 99-125. Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὴν νεωτέραν βιβλιογραφίαν. Κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς παρουσίης πραγματείας περιήλθεν εἰς χεῖρας μου ὁ ἄ' τόμος (1607-1699) τῆς ἐν Σκοπίοις ἐκδοθείσης συλλογῆς ὑπὸ τὸν τίτλον Documents tures sur l' histoire du peuple macédonien. Ἐπιφυλάσσομαι εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην συλλογὴν.

⁴ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες σ. 7, 51. Διὰ τὰς τρεῖς καταλήψεις τῆς Βεροίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους βλέπε καὶ «Ἐπιθεώρησις Τέχνης» τεῦχος 122-123 (1965) 152-157, ἐνθα πραγματεία τῆς Κ α ἰ τ η ς Σ τ α θ ο π ο ὑ λ ο υ - Ἀ σ δ ρ α χ ἁ.

λαμπάνης, ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς, καὶ Ἀνδρέας Σερμπέτης, ἐπὶ κεφαλῆς ὁμάδων κλεφτῶν ἀναστατώνου κυριολεκτικῶς τόσον τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ὅσον καὶ τοὺς κατὰ τεκμήριον διώκτας τῶν ἀρματολοῦς, μὲ διαρπαγὰς καὶ ληστείας, ματαίως δὲ ἀγωνίζεται ἢ τουρκικὴ διοίκησις νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν. Τὸ προσωπικὸν γόητρον τοῦ ἀρματολοῦ, ἀδυνατοῦντος νὰ ἐκτελέσῃ ἀνειλημμένας ὑποχρεώσεις, προσεβάλλετο ἐκ τῆς δράσεως τῶν ὀργανωμένων κλεφτῶν. Ἐπηκολούθουν ὡς ἐκ τούτου μάχαι μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ ἀρκετοὶ κλέφτες ἐξωντώνοντο ἢ συλλαμβανόμενοι αἰχμάλωτοι κατεδικάζοντο κατὰ κανόνα εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον μετὰ συνοπτικὴν διαδικασίαν παρὰ τοῦ τουρκικοῦ δικαστηρίου τῆς Βεροίας.

Βλέπομεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων ὅτι τὸ Βέρμιον καὶ τὰ Πιέρια προηγοῦντο εἰς τὸν ἀρματολισμὸν καὶ τὴν κλεφτουριάν τῶν ἄλλων περιφερειῶν¹. Τοῦτο ὀφείλεται καθ' ἡμᾶς, ἐκτὸς τοῦ πολεμικοῦ χαρακτῆρος τῶν ὄρεσιβίων Μακεδόνων, καὶ εἰς τὴν σύστασιν τοῦ ἐδάφους τῆς Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας², διότι αἱ ἀλλεπάλληλοι καὶ συνεχόμεναι ὄροσειραι ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν τὰ κατάλληλα ὄρμητήρια καὶ καταφύγια, ἅτινα ὡς ἐκ τῶν ἐδαφικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῆς πυκνῆς βλαστήσεως διηυκόλυνον τὴν διαφυγὴν τῶν κλεφτῶν, καθιστῶντα δύσκολον καὶ τὴν δίωξιν αὐτῶν.

Κατὰ τὰ ἔτη 1682 καὶ 1683 οἱ κλέφτες τῆς Βορείου καὶ Κεντρικῆς Μα-

¹ O C a r e l, πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς Σμύρνην, εἰς τὸ ἔργον του «Σύντομος Ἱστορία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων», σ. 81-95, γράφει ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἀρματολῶν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Πασσάροβιτς (1718) εὕρισκετο ἐν πλήρει ἀκμῇ, ἤρχιζεν ἀνατολικῶς (;) τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπεξετείνετο ἕως τὰ νότια σύνορα τῆς Λεβυδιᾶς. Ὁ καθηγητὴς Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, ἔ.ἀ. τ. 2, σ. 320 κ.έ., στηριζόμενος εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ H e u z e y (Discours historiques κ.λ.π.), τοῦ N e ρ ο υ λ ο ῦ (Histoire moderne), τοῦ F a u r i e l (Chants populaires κ.λ.π.), φέρει τὸ πρῶτον ἀρματολίκι εἰς τὸν Ὀλυμπον ὡς συσταθὲν κατὰ τὸ μέσον τοῦ 14ου αἰῶνος. Πότε ὁμοῦς ἔδρασαν ὁ Καραμιχάλης;

² Εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν τὸν ἀρματολὸν Μείντάνην καταγόμενον ἀπὸ τὸ χωρίον Ράκοβον τῶν Σερβίων, τὸν ὁποῖον φέρει ὁ Κ α σ ο μ ο ῦ λ η ς (τ. 1, σ. 64) ὡς καταγόμενον ἐκ Κοζάνης, ἐνῶ μᾶλλον ἀπόγονοι του μετόκησαν ἐκεῖ ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Μ ι χ. Κ α λ ι ν δ ἔ ρ η ς («Οἰκοδομὴ» Ἐπετ. μητροπόλεως Σερβίων καὶ Κοζάνης σ. 295-320) καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους προῆλθεν ὁ λόγιος ἱερεὺς τῆς Κοζάνης Παπαχαρίσης Μείντάνης (Μεγδάνης). Αἱ πληροφορίες τοῦ ἱστοριογράφου Κ. Σ ἄ θ α («Χρυσάλλις» τ. 3 (1865), Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ῦ λ ο υ (τ. 5 μέρος Β', σ. 187), Βλαχογιάννη ἐν Κ α σ ο μ ο ῦ λ η (τ. 1 σ. 6 ὑποσ. 1) ἀφοροῦν τὸν συνώνυμον ἀρματολὸν Πάνον Μείντάνην ἐκ Κατούνας τῆς Αἰτωλοακαρνανίας φονευθέντα εἰς Ἀγγελόκαστρον τὸ ἔτος 1717, τοῦτέστιν 17 ἔτη βραδύτερον τοῦ Μακεδόνα Μείντάνη, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Κασομούλης. Ὁ καθηγητὴς Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς («Ἑλληνικά» τ. 13 σ. 163-164) ὀρθῶς διαχωρίζει τοὺς Μείντάνηδες στηριχθεὶς εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ Λ ἄ μ π ρ ο υ (Δελτ. Ἱστ. Ἐθν. Ἐταιρ. τ. 6 σ. 163-164) καὶ τοῦ Κ α σ ο μ ο ῦ λ η, ὁ δὲ Κ α λ ι ν δ ἔ ρ η ς (ἔ.ἀ.) ὀρθῶς ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν τῆς ἐκ Μακεδονίας καταγωγῆς τοῦ Μείντάνη.

κεδονίας δροῦν ὁμαδικῶς κατὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως καὶ περιφερόμενοι ἔφιπποι καὶ πεζῆ προκαλοῦν τοιαύτας ἀναστατώσεις¹, ὥστε ἡ τουρκικὴ διοίκησις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν ἀρματολῶν² καὶ νὰ λάβῃ σκληρὰ μέτρα κατὰ τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβάλῃ βαρείας ποινὰς εἰς πάντα Τοῦρκον, ὁ ὁποῖος ἐξηναγκάσθη ἢ ἐπέσθη καὶ τελικῶς ἠνέχθη τὴν ὑπὸ τῶν κλεφτῶν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν.

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ Ἀρχείου Βεροίας διαπιστοῦται διὰ πρώτην φοράν ἡ ὑπαρξίς Ἑλλήνων κλεφτῶν εἰς τὴν Βόρειον Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ ἡ συνεργασία αὐτῶν μετὰ κλέφτες τῆς Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας. Χαρακτηριστικὸν τῆς συνεργασίας καὶ τῆς δράσεως τῶν κλεφτῶν αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐπίθεσις, τὴν ὁποίαν ἐνήργησαν ἐναντίον ἐμπορευομένων, μεταβαινόντων εἰς τὰς ἐμποροπανηγύρεις τῆς Μοσχοπόλεως, Δόλιανης καὶ Ἐλασσόνοιο, τοὺς ὁποίους καὶ ἀπεγύμνωσαν.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, ἔνεκα τῶν πολλῶν ὑπερβασιῶν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, πολλοὶ κάτοικοι τοῦ χωρίου Μηλιά³ τῶν Πιερίων - Ὀλύμπου ἐτράπησαν ὁμαδικῶς εἰς τὰ ὄρη, πυκνώσαντες τὰς τάξεις τῶν κλεφτῶν. Οἱ Τοῦρκοι ἐκδικούμενοι διήρπασαν τὰ περιουσιακὰ ἀγαθὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου τούτου καὶ ἐξετόπισαν τὰς συζύγους καὶ τὰ τέκνα τῶν εἰς ἄλλας ἐπαρχίας. Δὲν παρήλθεν ὅμως πολὺ διάστημα καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ χορηγήσῃ ἀμνηστείαν γενικωτέρας μορφῆς, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι οἱ κλέφτες θὰ μετενόουν καὶ θὰ ἐπέστρεφον εἰς τὰ χωρία τῶν, μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν περαιτέρω εἰρηρικῆς διαβιώσεως.

Κατὰ τὸ ἔτος 1699 ἐξεδόθη αὐτοκρατορικὸν φερμάνιον⁴, ἐκ τοῦ ὁποῖου προκύπτει ὅτι οἱ διοριζόμενοι Ἕλληνες ἀρματολοὶ εἰσέπραττον παρανόμως παρὰ τῶν διερχομένων ἐκ τῶν ντερβενίων ἐμπόρων καὶ διαβατῶν φόρον διαβάσεως (μπάτσι μουροῦρ) καὶ ὅτι παράπονα τῶν ἀδικουμένων εἶχον φθάσει μέχρι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἥτις θορυβηθεῖσα διέταξε τὸν μουτεσαρίφην Θεσσαλονίκης, ἔχοντα εὐρυτάτην διοικητικὴν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν καζάδων Ἰωαννίνων, Λαρίσης, Σερβίων, Δοϊράνης, Γρεβενῶν, Γενιτσῶν, Στρωμνίτης, Μοναστηρίου, Περλεπέ καὶ Κιοπρουλοῦ, νὰ ἀντικαταστήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἀρματολοὺς διὰ Τοῦρκων. Ὁ μουτεσαρίφη Χασάν πασᾶς, μὴ εὐρίσκων προφανῶς Τοῦρκους καταλλήλους καὶ προθύμους νὰ διάγουν τὸν τραχὺν καὶ ἐπικίνδυνον βίον τοῦ ἀρματολοῦ, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ

¹ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 10, 59, 60-64.

² Φαίνεται ὅτι οἱ κλέφτες ἅπαντες ἦσαν Ἕλληνες, διότι οἱ Τοῦρκοι τοὺς Ἀλβανοὺς κλέφτες ἢ ἀρματολοὺς ἀποκαλοῦν εἰς τὰ μνημονευόμενα ἔγγραφα «ἀρναοῦτ ἔσκιᾶ ἢ ἀρναοῦτ μερτιλόζ».

³ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 11 καὶ 62.

⁴ Ἐ.ἀ., σ. 12, 64.

προσλάβη Ἀλβανούς ὡς ἀρματολούς¹. Οἱ Ἀλβανοὶ ὅμως, εἰθισμένοι εἰς τὴν ληστεϊαν², ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐξειλίχθησαν εἰς τυράννους ὄλων ἐκείνων τῶν περιφερειῶν, ἀδικοπραγοῦντες καὶ ληστεύοντες ἀδιακρίτως τοὺς κατοίκους, τὴν ἀσφάλειαν τῶν ὁποίων, ἀφελῶς σκεπτομένη ἢ τουρκικὴ διοίκησις, εἶχεν ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτούς.

Ἰδιαιτέρως ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων χωρικῶν, οἵτινες ἀδυνατοῦντες νὰ ὑπομείνουν τοὺς ἐκβιασμούς, τὰς διαρπαγὰς καὶ τὰ ἄλλα δεινά, ἅτινα ὑφίσταντο παρὰ τῶν ὀργάνων αὐτῶν ἀσφαλείας τῆς παραποιούσης διοικήσεως, ἠναγκάζοντο νὰ καταφεύγουν ὁμαδικῶς εἰς τὰ ὄρεινὰ κρησφύγετα τῆς Μακεδονίας, πυκνοῦντες τὰς τάξεις τῶν κλεφτῶν καὶ ἐπιδιδόμενοι εἰς ἀντεκδικήσεις. Οἱ Ἑλληνας ἀρματολοὶ ἀπώλεσαν τὰ ἀρματολικά τῶν ἠνώθησαν μετὰ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ἀρματολῶν καὶ ντερβεναγάδων, ἐπιδιώκοντες ἀφ' ἑνὸς ν' ἀποδείξουν αὐτοὺς ἀνικάνους πρὸς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ ἀφ' ἑτέρου ν' ἀμυνθοῦν κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν τῶν. Ἐκτοτε νομίζω ὅτι χρονολογεῖται ὁ συνεχὴς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν βουνῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ὑπεισηλθὸν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους³, ἰδίᾳ ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ ἀρχικῶς καὶ ἀργότερον ἐν τῇ Κεντρικῇ καὶ Ἀνατολικῇ, καὶ ἀπεκορυφώθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλή. Ἀργότερον, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, οἱ Ἀλβανοὶ ἀρματολοὶ ἐδιώχθησαν παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ἀλλ' ὁ ἀνεπιθύμητος αὐτὸς παράγων, τὸν ὁποῖον οἱ Τούρκοι ἐκόσμουσαν μὲ τὰς χειροτέρας ὕβρεις⁴, ἅπαξ ὑπεισελθὼν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει τοῦ τουρκικοῦ κράτους, δὲν ἦτο εὐκόλον ν' ἀπομακρυνθῆ.

Ἀρχομένης τῆς ἀνοίξεως τοῦ ἔτους 1705 εἶχε διαταχθῆ διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου ἢ στρατολογία νέων χριστιανοπαίδων πρὸς πύκνωσιν τῶν τάξεων τῶν γενιτσαρικῶν ἐστιῶν (γενιτσαριν ὀτζακλαρῆ). Εἰς τὸ φο-

¹ Ὡστε ἀντιθέτως ἀπὸ ὅτι μέχρι σήμερον ἦτο γνωστὸν (βλέπε καὶ Β λ α χ ο γ ι ἄ ν η , Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 25 ὑποσ.) εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα, ἑκατὸν ἔτη πρὸ τῆς ἐμφάνισεως τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλή, εἶχον διορισθῆ παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως Ἀλβανοὶ ἀρματολοὶ, ντερβεναγάδες καὶ ὀροφύλακες (παντούρ).

² Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η , ἔ.ἀ. σ. 104.

³ Ἰ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η , Ἡ Ἀρβανιτοκρατία ἐπὶ τὴν Δυτικὴν Μακεδονία, «Λαογραφία», τ. 12 (1940). Τοῦ ἰ δ ἰ ο υ , Ἡ Ἀρβανιτοκρατία ἐπὶ τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονία καὶ ἡ καταστολὴ τῆς, «Σερραϊκὰ Χρονικά» τ. 3 (1959). Τοῦ ἰ δ ἰ ο υ , Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 13. Δυστυχῶς τὸ θέμα τοῦτο τῆς Ἀρβανιτοκρατίας εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, συναφὲς μὲ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἐξαιρέσει μικρῶν τινῶν ἐργασιῶν, δὲν ἐμελετήθη ἀπὸ τοῦς Ἑλληνας ἱστορικοὺς παρ' ὅλον τὸ ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζει.

⁴ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η , ἔ.ἀ. σ. 104. Οἱ Τούρκοι ἀπεκάλουν τοὺς Ἀλβανούς εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τοὺς, «Χ α μ π ἰ ς ο ὔ τ τ ἰ ν ἔ τ ρ ε ν τ ῆ ο ὔ λ χ ἰ λ κ ᾶ , φ ἰ ρ κ ᾶ ἰ ρ ε ζ ἰ λ ἔ» (ταπεινῆς καταγωγῆς, εὐτελοῦς δημιουργίας, ἀχρείους).

βερὸν αὐτὸ μέτρον τοῦ παιδομαζώματος, ὡς γνωστόν, ὑπέκειντο ὅλοι οἱ ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν διαβιοῦντες χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ σιλιχτάρης τῶν ἀνακτόρων Ἀχμέτ Τσελεμπή¹ μετέβη εἰς τὴν Νάουσαν, ἵνα στρατολογήσῃ ἐκ τῆς πόλεως αὐτῆς πενήκοντα ἐπιλέκτους μικροὺς ἑλληνοπαιδας, προοριζομένους διὰ γενιτσάρους, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Ναούσης ὄχι μόνον ἀντέδρασαν κατὰ τῆς στρατολογίας τῶν τέκνων τῶν, ἀλλ' ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἄρματολὸν Ζήσην Καραδήμον μετὰ τῶν δύο υἱῶν του καὶ τῶν ὀπαδῶν του, συνεπλάκησαν μετὰ τῶν Τούρκων, ἐφόνευσαν τὸν στρατολόγον καὶ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὸν καὶ ἀκολούθως, ἀνερχόμενοι εἰς ἑκατὸν, ἐτράπησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως δασώδη ὄρη, ἐπιτιθέμενοι ἐκεῖθεν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διασαλεύοντες τὴν τάξιν. Ὁ μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης ἀπέστειλε πρὸς καταδίωξιν τοῦ σώματος τοῦ Καραδήμου τὸν μπουλούκμπασην τῆς Βεροίας Ρετζέπ ἄγᾶ, ἠγούμενον ἐπιλέκτου καὶ σοβαρᾶς δυνάμεως Τούρκων στρατιωτῶν. Οἱ ἀντίπαλοι συνεκρούσθησαν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Καραδήμου πλησίον τοῦ ποταμοῦ τῆς Ναούσης Ἀραπίτσα, ἡ δὲ ἐπακολουθήσασα μάχη ὑπῆρξε λυσσώδης καὶ σκληρὰ κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔγγραφον. Οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν δι' ὑπερέτερων δυνάμεων νὰ ἐπιτύχουν τὴν κύκλωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσουν. Ὁ Καραδήμος παρὰ τὴν κρατερὰν ἄμυναν, εὐρισκόμενος πρὸ ὑπερέτερων δυνάμεων τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μαχόμενος πρὸς τὰς δυσπροσίτους κορυφὰς τοῦ Βερμίου, κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ὅμως ἐφονεύθη μαχόμενος καὶ μία ὁμάς ἄρματολῶν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο οἱ δύο υἱοὶ του καὶ ἕξ ὀπαδοί, ἠχμαλωτίσθη, τῶν ὑπολοίπων διαφυγόντων τελικῶς. Οἱ αἰχμαλωτισθέντες μετεφέρθησαν εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ ἐδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἱεροδικείου τῆς πόλεως, προεδρεύοντος τοῦ καδῆ Χαλῆλ ἐφέντη, μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς ἐνόπλου στάσεως, ἀνθρωποκτονίας καὶ ληστείας. Ἡ καρτεροψυχία, τὸ θάρρος καὶ ἡ τόλμη τῶν κατηγορουμένων ὑπῆρξαν παροιμιώδεις καὶ ἀντάξια τῆς παραδόσεως τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν. Ὅπως διαλαμβάνει τὸ διασωθὲν πρακτικὸν τῆς δίκης «*ἐ τ ὄ λ μ η σ α ν νὰ διακηρύξουν διὰ τῶν ἀκαθάρτων χειλέων των ὅτι εἴμεθα ἄρματολοι καὶ διακηρύττομεν τὰ φρονήματά μας*». Κατεδικάσθησαν ἅπαντες εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, ἐκρεμάσθησαν εἰς τὸν διασωζόμενον εἰσέτι ἱστορικὸν πλάτανον τῆς Βεροίας, αἱ δὲ ἀποκοπεῖσαι κεφαλαί των, κατὰ μακάβριον τουρκικὸν ἔθιμον, ἀπεστάλησαν εἰς τὸν βαλῆν τῆς Ρούμελης. Ταυτοχρόνως συνελήφθησαν εἰς τὴν Νάουσαν καὶ τὴν περιοχὴν αἱ οἰκογένειαι τοῦ ἄρματολικοῦ αὐτοῦ σώματος, 40 ἄνδρες καὶ 29 γυναῖκες, καὶ μετήχθησαν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ τουρκικὴ αὐτὴ δίωξις τοῦ Καραδήμου ἐστοίχισε κατὰ τὰς τουρκικὰς

¹ Ἐ.ἀ., σ. 13, 69-72.

πηγὰς 74.387 χρυσᾶ γρόσια, ποσὸν σοβαρὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Τὸ θάρρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρματολικοῦ σώματος τῆς Ναούσης καὶ ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Τούρκων στρατολόγων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄρνησις νὰ παραδώσουν τὰ τέκνα τῶν, τὰ προοριζόμενα διὰ γενιτσάρους, ἀποτελεῖ μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρματολισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἐξ ὧσων γνωρίζω. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνδρείων αὐτῶν πολεμιστῶν, ἀρνούμενων νὰ συμμορφωθοῦν εἰς τὰς ἐπιταγὰς κράτους ἀπεράντου καὶ ἰσχυροῦ, ὅπως ἦτο τότε ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη ἀπὸ 200 καὶ πλέον ἐτῶν ἐπιβάλλει αὐτὸ τὸ σκληρὸν μέτρον τοῦ παιδομαζώματος (ντεβσιρμέ), ἡ ἔνοπλος ἀντίστασις καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ ἐπίθεσις, ἀποδεικνύουν ἀναντιρρήτως τὴν ἀπαράδεκτον συμπεριφορὰν τοῦ δυνάστου, τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἔνοπλον ὀργάνωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας. Εἶναι τὰ σπέρματα μιᾶς κυφορουμένης καὶ ὀργανουμένης ἐπαναστάσεως, διότι ἔκτοτε, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὰ βουνὰ τῆς ἐλευθερίας καταφεύγουν ὁμαδικῶς οἱ καταδυναστευόμενοι Ἕλληνες καὶ σφυρηλατοῦνται ἐκεῖ, εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, τὰ ὄνειρα καὶ αἱ ἐλπίδες τοῦ δουλεύοντος Γένους.

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1710 καὶ 1711 Ἕλληνες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, καθὼς καὶ Ἀλβανοί, ἰδιαιτέρως δρῶντες, ἀλλὰ καὶ συνεργαζόμενοι, ἐπιτίθενται τόσον εἰς τὴν περιοχὴν Μοναστηρίου καὶ τὴν Ἡπειρον, ὅσον καὶ εἰς τοὺς καζάδες Ἑδέσσης καὶ Γενιτσῶν ἐναντίον ντερβενιῶν καὶ χωριῶν καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς¹. Ὁ μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης, εὐρισκόμενος ἐν Σόφια, διετάχθη νὰ περιοδεύσῃ τὴν Ρούμελην² καὶ νὰ προβῇ εἰς ὀργανωμένην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ συμπίπτουν χρονολογικῶς μὲ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπίθεσιν τῶν Ρώσων, ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ὅστις διὰ προκηρύξεών του προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου κατὰ τῆς Τουρκίας ὑποσχεθεὶς πολλὰ ἀνταλλάγματα.

Αἱ προκηρύξεις ἐκεῖναι ἐπηρέασαν³ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας ἐμνημονεύετο εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπόδουλοι ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον Ρωσίαν πολλὰ προσεδόκουν. Ἡ ἦττα ὁμῶς τῶν Ρώσων παρὰ τὸν Προῦθον, δὲν ὑπέσχετο τότε τὴν ἀναμενομένην συνδρομὴν⁴. Παρ' ὅλον ὅτι ἐλλείπουν περισσότεραι πληροφορίες διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἔκτοτε οἱ Ἕλληνες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, ἤρχισαν νὰ συνειδητοποιοῦν τὴν ἰδέαν,

¹ Ἑ.ἀ., σ. 15, 72-74.

² Μέρτζιο, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, σ. 269-271.

³ Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 449 κ.έ. Παπαρηγόπουλου, Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. 5 μ. β', σ. 129 κ.έ.

⁴ Brückner, Peter der Grosse, σ. 471.

ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ ἢ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν, ὀργανούμενοι καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Ρωσίαν, θὰ ἐπετύγχανον διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς μίαν ἡμέραν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος.

Ὁ ἀναβρασμὸς τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν τῆς Μακεδονίας ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, διότι κατὰ τὸ ἔτος 1714 διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου¹ διετάχθη συστηματικὴ ἐκστρατεία διὰ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ γενιτσάρων ἐναντίον τῶν κλεφτῶν τῆς περιοχῆς Γενιτσῶν καὶ Ἐδέσσης πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς σοβαρῶς διασαλευθείσης τάξεως εἰς τὴν ὕπαιθρον.

Φαίνεται ὅμως ὅτι παρ' ὄλην τὴν δίωξιν τῶν κλεφτῶν, οὗτοι ἐξηκολούθουν νὰ ἐπιδροῦν ἐπὶ τῆς δημοσίας ζωῆς, ἰδίως τῶν κοινοτήτων, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπουν τὸν διορισμὸν κοινοτικῶν ἀρχόντων καὶ φυλάκων τῶν χωρίων καὶ τῶν κτημάτων, ἂν δὲν ἦσαν τῆς ἐγκρίσεως αὐτῶν, ἀσκοῦντες ἐν εἶδος κατασκοπείας καὶ συνεργαζόμενοι μὲ τοὺς ἄλλους κλέφτες². Τοιοῦτοι φύλακες ἐν Ναούση κατὰ τὸ ἔτος 1717, προοριζόμενοι νὰ φυλάττουν τὴν πόλιν, ἀλλὰ προερχόμενοι ἐκ τῶν παλαιῶν κλεφτῶν, εἰσέβαλον ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Ἱεροδικείου τῆς περιτειχισμένης πανταχόθεν αὐτῆς πόλεως καὶ ἀγνοήσαντες τὰς διαταγὰς τοῦ ἐγερθέντος ἐκ τοῦ ὕπνου ἱεροδίκου Μεχμέτ, ἀπληυθέρωσαν ἓνα δοῦλον, ἀφήρσαν χρήματα τοῦ Τουρκικοῦ Δημοσίου καὶ ἀνήρπασαν τὰ πράγματα τοῦ ἱεροδίκου. Καὶ ναὶ μὲν διὰ φερμανίου διετάχθη ὁ ἱεροδίκης Θεσσαλονίκης νὰ λάβῃ τὰ ἐνδεδειγμένα μέτρα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν διαρπαγέντων, ἀλλὰ τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ μαρτυρεῖ εὐγλώττως πόσον οἱ κλέφτες καὶ ἀρματολοὶ ἐπηρέαζον τὴν δημοσίαν ζωὴν τῆς ὑπαίθρου χώρας.

Ἄνωτέρω ἐξεθέσαμεν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1699 εἶχον ἀντικατασταθῆ οἱ Ἑλληνας ἀρματολοὶ δι' Ἀλβανῶν, ἐκδοθέντος πρὸς τοῦτο σουλτανικοῦ φερμανίου, ἀλλ' ἢ διαγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἢ ἀντίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, δὲν ἐπέφερον τὰ ἀναμενόμενα ὑπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἀποτελέσματα καὶ ἢ τάξεις εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν διεταράχθη. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως, κατὰ μῆνα Ἰανουάριον³ τοῦ ἔτους 1722, ἐξεδόθη νέον αὐτοκρατορικὸν φερμάνιον ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν βεζίρη τῆς Ρούμελης Ὁσμάν πασᾶν, διαμένοντα εἰς Νύσαν τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὅστις διετάσσετο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ρούμελην καὶ νὰ προβῇ εἰς τὸν διορισμὸν φυλάκων τῶν ντερβενίων (ἀρματολῶν) ὑποδεικνυμένων ὑπὸ τῶν ραγιάδων κατοίκων τῶν βιλαετίων τῆς Ρούμελης, εἰς ἄλλα δὲ ντερβένια, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ διορισθοῦν ἀρματολοί,

¹ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἐνθ' ἀν. σ. 17, 76.

² Ἐ.ἀ., σ. 17, 77.

³ Ἐ.ἀ., σ. 82-87.

νά φυλάττουν οί ἴδιοι ραγιάδες καί νά λαμβάνωνται γενικώτερα μέτρα, ὥστε νά ἐπανεέλθῃ ἡ διασαλευθεῖσα τάξις καί ἀσφάλεια.

Ἐπί τι διάστημα ἀπακατεστάθη διὰ τῶν ληφθέντων μέτρων ποιὰ τις τάξις, ἀλλά κατὰ τὸ ἔτος 1747 ἐμφανίζεται εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας καὶ Ναούσης ὠργανωμένον σῶμα κλεφτῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γούτα¹, καταγομένου ἐκ Κατρανίτσης (νῦν Πύργοι) τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Βερμίου, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησε μεγάλας φθοράς εἰς περιουσιακὰ ἀγαθὰ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἐπιχειρήσαν δι' ἐνέδρας ν' ἀπαγάγῃ Τούρκους ἀξιωματούχους καὶ τελικῶς, ἀφ' οὗ ἐπέδραμε κατὰ τοῦ χωρίου Σέλι τοῦ Νοτίου Βερμίου, ἀπεσύρθη εἰς τὴν περιοχὴν Κατρανίτσης. Μετά τινα ἔτη² εἰς τὴν περιοχὴν Καϊλαρίων (Πτολεμαῖδος) - Κοζάνης ἕτερον σῶμα Ἑλλήνων κλεφτῶν ὑπὸ τὸν ἀρχικλέφτην Μόκον, τὸν Μακρυγιάννην, Θεοδόσιον καὶ ἄλλους περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, συμπλακέν μὲ καταδιωκτικὸν ἀπόσπασμα, ὑπέστη σοβαρὰς ἀπωλείας εἰς νεκρούς, ἀναγκασθὲν νά ἐγκαταλείψῃ τὴν περιοχὴν. Τὴν ἰδίαν τύχην ἔσχον καὶ οἱ κλέφτες τοῦ Βερμίου Μάρκος καὶ Σάρκος.

Μετὰ μικρὰν ἀνάπαυλαν, οἱ κλέφτες τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερῶν ἤρχισαν νέαν δρᾶσιν³. Οἱ ἀρχικλέφτες Κατσαούνης, Σεντέφκος, Χρήστος, Μανώλης καὶ Σαβρᾶνος, ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυρῶν ὁμάδων κλεφτῶν διατρέχουν ὀλόκληρον τὴν ὄρεινὴν ἐκείνην περιοχὴν, μαχόμενοι ἐπιτυχῶς πρὸς τὰ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα καὶ τοὺς ντερβαναγάδες. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχε μακεδονικὸν βουνὸν χωρὶς τὸν κλέφτην του καὶ οὔτε ὄρεινὴν περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ τουρκικὴ ἐξουσία νά δύναται ν' ἀσκήσῃ καὶ ὑποτυπώδη διοίκησιν. Τὸ Βέρμιον, ὁ Ὀλυμπος, τὰ Πιέρια, τὸ Καϊμακτσαλάν, τὰ Χάσια, ἡ περιοχὴ τῶν Γρεβενῶν, ἐκλεφτοκρατοῦντο ἀπολύτως, οἱ δὲ Τούρκοι ματαίως ἠγωνίζοντο μὲ τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα καὶ συγκρουόμενα φιρμάνια τῶν, νά καταπνίξουν τὴν διαρκῶς αὐξανομένην κίνησιν τῶν ἀνυποτάκτων ἑλληνικῶν ὄρεινῶν πληθυσμῶν, προάγγελον μιᾶς γενικωτέρας καὶ ὠργανωμένης ἐξεγέρσεως εἰς τὸ μέλλον. Διανύομεν μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν συναντῶμεν ἀρματολοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, διότι καὶ αὐτοί, Ἕλληνες πατριῶται, μισοῦντες τὸν τύραννον, εἶχον μεταπηδήσει εἰς τὴν τάξιν τῶν κλεφτῶν. Καὶ εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ὄσων ἐκθέτομεν ἐνταῦθα, θὰ περιγράψωμεν μίαν τοιαύτην σύμπραξιν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, μοναδικὴν εἰς τὰ χρονικά τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριάς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Συμφώνως πρὸς σχετικὸν φιρμάνιον⁴ τοῦ ἔτους 1765, διετάχθη ὁ βα-

¹ Ἐ.ά., σ. 18, 89.

² Ἐ.ά., σ. 20, 92.

³ Ἐ.ά., σ. 20, 96, 97.

⁴ Ἐ.ά., σ. 21, 22, 97, 98.

λῆς τῆς Θεσσαλονίκης βεζίρης Κιοπρουλοῦ Ζαντὲ Ἀχμέτ πασᾶς, νὰ προβῆ εἰς τὴν λῆψιν δραστηκῶν μέτρων διώξεως τῶν κλεφτῶν, διότι μεγάλαι δυνάμεις αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἀρχικλεφτῶν Πατραζίκ (Ὑπάτης), Πλαταμῶνος (Ὀλύμπου), Ἐλασσόνος, Τρικκάλων, Σερβίων, Βεροίας καὶ ἄλλων περιοχῶν, ὑπὸ τὸν καπετὰν Σαλαμούραν τοῦ Πλαταμῶνος, τοὺς καπετανέους Κόλιον, Λάζον, Κατσαούνην καὶ Βοζίκην τῆς περιφέρειας Ἐλασσόνος, τοὺς καπετανέους Μίχον, Μάρκον καὶ Κώσταν τῆς περιφέρειας Σερβίων, τὸν καπετὰν Τσώμην τοῦ Δομοκοῦ, τοὺς καπετανέους Ἀστεριάδη, Μπάμπον, Βέχαν καὶ Σταμούλην τῆς περιφέρειας Τρικκάλων, τοὺς καπετανέους Μπέλικαν καὶ Μπράκον τῆς περιφέρειας Βεροίας, τοὺς καπετανέους Κοντογιάννην καὶ Δημήτριον Παπάζογλου ἐκ Γούρας καὶ τὸν Μητρον ἀπὸ τὸ Πατραζίκ (Ὑπάτην), τοὺς καπετανέους μικρὸν Ζῆδρον καὶ Τσολάκ (Τσολάκογλου;), ἐπέδραμον κατὰ τῶν χωρίων τοῦ Ὀλύμπου, συνέλαβον αἰχμαλώτους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐζήτησαν λύτρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν, τελικῶς δὲ κατέλαβον τὸ τσιφλίκιον Κάλλιανη περὶ τὸν Ἀλιάκμονα ποταμὸν, ἐφόνευσαν καὶ ἐτραυμάτισαν πολλοὺς, διήρπασαν τρόφιμα, ἐπιπλα καὶ ἄλλα διάφορα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα φορτώσαντες ἐπὶ 94 ἡμιόνων ἀνεχώρησαν. Πρόκειται περὶ ἐπιδρομῆς κατὰ τσιφλικίου Τούρκων τιμαριούχων, ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς ὀργανώσεως καὶ ἐπιθέσεως τόσον πολυπληθοῦς σώματος κλεφτῶν μὲ ἀρχηγούς τοὺς καλυτέρους πολεμικοὺς ἀνδρας τῶν περιφερειῶν ἐκείνων πολλὰ ὑπέσχετο διὰ τὸ μέλλον. Βεβαίως ἡ ἐπιδρομὴ εἶχε ληστρικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἐξεθέσαμεν, ἡ ληστεία ὑπῆρξεν ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐλατηρίων τῆς ἀνταρσίας τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν. Τοῦτο ἄλλωστε ἐξηκολούθησε παραλλήλως πρὸς ἄλλα ἐπιτεύγματα καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, διότι οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι ὡς ἐκ τοῦ βίου, τὸν ὁποῖον διῆγον, νὰ διατρέφονται ἐκ διαρπαγῶν καὶ ληστειῶν καὶ νὰ συντηροῦν τὰς οἰκογενεῖας των ἐξ αὐτῶν.

Κατὰ τὸν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον καὶ τὴν ἀτυχῆ ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἡ Μακεδονία δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος. Ἐκινήθησαν τόσον ὁ πληθυσμὸς τῶν μικροαστικῶν κέντρων καὶ τῆς ὑπαίθρου, ὅσον καὶ οἱ ἄρματολοι καὶ κλέφτες τῶν βουνῶν. Ὁ ἐκ τῶν Ρώσων πρακτόρων καὶ ἐκ Σιατίστης καταγόμενος Γεώργιος Παπαζώλης¹, ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καὶ ἐκ τῶν κυρίων ὑποκινητῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου, καθ' ὑπάρχουσαν ἐν τῇ Δυτικῇ Μακεδονίᾳ παράδοσιν, προσεκάλεσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς ἀρχικλέφτες Ζιάκαν τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν καὶ Γιάννην

¹ Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 2, σ. 647-653, ἔνθα μονογραφία περὶ τοῦ Παπαζώλη ὑπὸ τοῦ γράφοντος μετὰ πλήρους βιβλιογραφίας.

Φαρμάκην ἀπὸ τὸ Βλάτσι, θεῖον τοῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821. Πέραν τῆς παραδόσεως ταύτης οἱ ἀρχικλέφτες¹ τοῦ Ὀλύμπου Ζῆδρος, Λάπας καὶ Λάζος ἐκινήθησαν κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὰς περιφέρειας των, ἀλλὰ καταδιωχθέντες συστηματικῶς ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἅτινα φοβούμενα γενικωτέραν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων εἶχον πλημμυρίσει τὴν Μακεδονίαν, υπεχώρησαν διαρκῶς μαχόμενοι καὶ ἔφθασαν εἰς τὸ Αἰτωλικὸν τῆς Ἀκαρνανίας, πλὴν τοῦ σώματος τοῦ Λάπα, τὸ ὁποῖον κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον (Ἀχελῷον). Πολιορκηθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ Ζῆδρος καὶ ὁ Λάζος εἰς τὸ Αἰτωλικόν, ἠγωνίσθησαν σκληρῶς ἐπὶ τρίμηνον σχόντες μεγάλας ἀπωλείας, ἀλλὰ προσβληθέντες ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῆς ἐπιδημίας τῆς εὐλογίας κατάρθωσαν τελικῶς, ἐλάχιστοι ἐξ αὐτῶν, νὰ σωθοῦν καὶ με ἀρχηγὸν τὸν Πάνον Ζῆδρον νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ὄρη τῆς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Πιερίων.

Κατὰ τὸ ἔτος 1772 ἀφίχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ ἱατρὸς Σωτήριος Λευκάδιος, πρᾶκτωρ τῶν Ρώσων, ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Ρώσου ναύαρχου Σπυριντώφ², ἵνα ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Λευκάδιος, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῆς Μακεδονίας, κατήρτισε σῶμα ἐκ 300 πολεμιστῶν, τὸ ὁποῖον διεκρίθη ἀργότερον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Βηρυττοῦ, μεταφερθὲν ὑπὸ τῶν Ρώσων, καὶ ἀκολουθῶς προσεταιρίσθη τὸν ἐπίσκοπον Ἐδέσσης Μελέτιον, τὸν Βεροίας Δανιὴλ καὶ ἄλλους ἐπισκόπους ὑπαγομένους εἰς τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης³. Συνῆλθον μάλιστα εἰς σύσκεψιν ἀρχικῶς ἐν Ναούσῃ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐν Κοζάνῃ οἱ ἀνωτέρω ἐπίσκοποι καθὼς καὶ ὁ Καμπανίας Θεόφιλος, ὁ Πλαταμῶνος Διονύσιος, ὁ Σερβίων καὶ Κοζάνης Θεόφιλος, ὁ Πέτρας Ὀλύμπου Ἀθανάσιος καὶ ὁ Κίτρος Ἰγνάτιος, συμφωνοῦντος καὶ τοῦ Ἀρδαμερίου Διονυσίου. Κατὰ τὴν συγκροτηθεῖσαν σύσκεψιν μετὰ τῶν προκρίτων τῆς περιοχῆς ἀπεφασίσθη νὰ δεχθοῦν τὰς προτάσεις τοῦ Λευκαδίου καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἀρματολῶν καθώρισαν 25 στρατιωτικὰ (ἀρματολικά) σώματα νὰ ἐξεγερθοῦν ἐν καιρῷ κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ κυρίως πρωταγωνισταὶ μητροπολίται Ἐδέσσης καὶ Βεροίας ἔσπευσαν νὰ γνωρίσουν τὰς ἀποφάσεις τῶν συνελεύσεων εἰς τὸν Λευκάδιον.

Δὲν γνωρίζομεν τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ δημιουργηθεῖσα κίνησις, ἐλλείπει ἄλλων πληροφοριῶν, ἀλλ' οἱ πληθυσμοὶ τῆς Μακεδονίας ἐδεινοπάθησαν τότε. Οἱ Τούρκοι φοβούμενοι, μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Τσεσμέ, μήπως ὁ ρωσικὸς στόλος ἐμφανισθῇ πρὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπρότει-

¹ Κασομούλη, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων κ.λ.π., τ. 1 σ. 20 κ.έ.

² Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, τ. 14 (1960) 61 παρ.

³ Ἐ.ἀ. σ. 74 κ.έ.

νον τὴν σφαγὴν τῶν Ἑλλήνων¹ καὶ πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν μηχανορραφῶν αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 500-600 Γιουρούκους, κατετυράννησαν τοὺς Ἕλληνας, ἐφόνευσαν ἀρκετοὺς καὶ μεταξύ αὐτῶν καὶ ἓνα ἡγούμενον, ἐπιβαλόντες βαρυτάτας φορολογίας καὶ διαρπάσαντες πλείστας περιουσίας.

Ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις ἐτερματίσθη διὰ τῆς ὑπογραφείσης μεταξύ Ρώσων καὶ Τούρκων συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (1774), διὰ τῆς ὁποίας πλείστα προνόμια, ἰδίᾳ θρησκευτικά, καὶ εὐρεῖαι ἀμνηστεῖαι παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς ἐξεγερθέντας Ἕλληνας. «Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, γράφει ὁ ἀείμνηστος Παπαρρηγόπουλος², ἐγίνωσκεν αὐτομάτως πως τὴν τε ταυτότητα τῶν συμφερόντων τούτων μέχρι τινὸς καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου διάστασιν αὐτῶν. Ὅθεν ἐλάμβανε μὲν τὰ ὄπλα ὡσάκις εὕρισκε συμμάχους οἰουσδήποτε, ἐγκαταλειπόμενον δὲ παρ' αὐτῶν ἐθλίβετο βεβαίως καὶ ἤλεγχε τοὺς στρέψαντας αὐτῷ τὰ νῶτα, ἀλλ' ὑφιστάμενον μαρτυρικῶς τὰς συνεπειὰς τῆς μονώσεώς του, δὲν ἐμνησικακεῖ κατ' οὐδενός, ἀλλὰ δοθείσης περιστάσεως ἐπιτηδεῖας νὰ δράξῃ τὰ ὄπλα, ἔστω καὶ ἐπὶ συμπράξει τῶν πρὸ μικροῦ ἐγκαταλειπόντων αὐτό, δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν προαιώνιον καὶ πεπρωμένον ἀγῶνα κ.λ.π.».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐκ τῶν ἐξεγέρσεων αὐτῶν, ἔστω καὶ ἀτυχῶν, ἤρχισε φανερώς νὰ συνειδητοποιῆται εἰς τὰ ἑλληνικὰ βουνά, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀστικά κέντρα καὶ τὸν ὀρθόδοξον κληρὸν ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ νὰ διαγράφηται ὁ ρόλος τὸν ὁποῖον θὰ διεδραμάτιζον ἐφεξῆς οἱ ἄρματολοι καὶ κλέφτες, ἀποτελοῦντες ἀξιόλογον δύναμιν τοῦ ὑποδοῦλου ἔθνους.

Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς ἀρχικλέφτης τῆς Μακεδονίας Πᾶνος Ζῆδρος, κατήγετο ἀπὸ τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν, ὅπου ἀκόμη διασώζονται τὰ ἐρεῖπια τοῦ «πύργου τοῦ Ζήδρου». Ἐσυγγένευεν ἐκ μητρὸς μὲ τὸν διάσημον Θεσσαλὸν ἄρματολὸν Βλαχάβαν. Κατεπολέμησεν ἰδιαιτέρως τοὺς Τούρκους τιμαριούχους, τὸ δὲ σῶμα του ἀπετελεῖτο ἀπὸ κλέφτες τῶν διαφόρων ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Μακεδονίας. Ἔχαιρε μεγάλης φήμης καὶ ὑπολήψεως μεταξύ τῶν καπετανέων τῆς Μακεδονίας. Δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς περισσοτέρας λεπτομερείας περὶ τῆς δράσεώς του. Ἀπέθανεν ἀπὸ φυσικὸν θάνατον³ ἀφήσας διάδοχον τὸν υἱὸν του Φώτην, στερούμενον ὅμως τῶν πολεμικῶν ἀρετῶν τοῦ πατρὸς του.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ζήδρου ἐμφανίζονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τὰ πρῶτα λαϊκὰ τραγούδια τῆς ἠρωϊκῆς ἐκείνης ἐποχῆς ἐν Μακεδονίᾳ. Παλαιότερα ἠρωϊκὰ προϊόντα τῆς λαϊκῆς μούσης δὲν κατωρθώσαμεν ν'

¹ Μέρτζιου, ἔ.ἀ. σ. 429.

² Παπαρρηγόπουλου, ἔ.ἀ. τ. 5 μ.β', σ. 200.

³ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 43 κ.έ.

ἀνεύρωμεν. Θὰ παραθέσωμεν ἐδῶ τὸ τραγοῦδι τοῦ Ζήδρου, ὅπως τὸ διέσωσεν ὁ Faugier¹.

Ὁ Ζίδρος κάμνει τὴν χαρὰν, χαρὰν γιὰ τὸν υἱό του·
Ἐκάλεσε τὴν κλεφτουριάν, τὰ δώδεκα πρωτάτα,
Τὸν Λάπαν δὲν ἐκάλεσε, τὸ μαῦρον ψυχοπαῖδι.
Κ' ὄλοι πηγαίνουν κέρασμα κριάρια μὲ κουδούνια·
Κ' ὁ Λάπας πάγ' ἀκάλεστος μὲ ζωντανὸν ἀλάφι,
Ἵ τ' ἀσῆμι καὶ ἴ σ τὸ μάλαμα καὶ ἴ σ τὸ μαργαριτάρι.
Κανέννας δὲν τὸν λόγιασεν ἀπὸ τοὺς καλεστάδες·
Ἡ Ζίδραινα τὸν λόγιασεν ἀπὸ τὸ παραθύρι,
Πάλε ἢ μαύρη Ζίδραινα, ἢ μαύρη παραμάννα·
«Καλῶς τὸν Λάπαν πῶ ῥχεται μ' ἀλάφι στολισμένον!
Στρῶστε τοῦ Λάπα στὸν ὄντᾶν, τοῦ Τρίψα² στὴν
κρεββάταν,
Στρῶστε καὶ τῶν παλληκαριῶν ἀπ' ὅλα τὰ πρωτάτα».

Ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸ τραγοῦδι κλέφτης Λάπας, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγράψαμεν ἀνωτέρω, κατήγετο ἀπὸ τὸ Λιτόχωρον τοῦ Ὀλύμπου. Ἀπὸ μικρὸς ἠκολούθησε τὸ σῶμα τοῦ Ζήδρου, ἐγινε πρωτοπαλληκαρόν του καὶ ἀργότερον ἐσχημάτισεν ἰδιαιτερον σῶμα κλεφτῶν μαζὺ μὲ τὸν συνεργάτην του Τρίψαν. Δὲν ἔχομεν πληροφορίας διὰ τὴν προηγουμένην του δρᾶσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ Ὀρλωφικά, καταδιωχθεὶς ἀπὸ τὰ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα τῶν Τρικκάλων, κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον³, ἐπιδείξας τοιαύτην δραστηριότητα κατὰ τῶν Τούρκων, ὥστε δι' ἐκδοθέντος σουλτανικοῦ φερμανίου διετάχθησαν αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ Ἰωαννίνων καὶ Τρικκάλων νὰ προσκομίσουν τὸν Λάπαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ζῶντα ἢ νεκρόν. Ὁ Ἄλβανὸς Σουλεϊμάν Τζιαπάρη, φίλος τοῦ Λάπα, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποίου εἰς τὸ χωρίον Μαργαρίτι εὔρισκε καταφύγιον ὁ καταδιωκόμενος Λάπας, φοβηθεὶς ἀπὸ τὴν ἐπικήρυξιν τοῦ σουλτάνου, παρέδωκεν ἀμφοτέρους τοὺς κλέφτες Λάπαν καὶ Τρίψαν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων Κολιὸ πασᾶ, ἵνα μεταφέρουν τούτους εἰς Ἰωάννινα. Κατὰ

¹ Faugier, Chants populaires de la Grèce moderne, τ.1, σ. 68. Πρβλ. Passow, Popularia carmina graeciae recentioris, σ. 15-16. Βλέπε παραλλαγὰς εἰς Περραιβὸν, Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας, σ. 70. Ὁ Περραιβὸς φέρει ἀνακριβῶς τὸν Ζήδρον ἀρματολὸν τοῦ Πλαταμῶνος. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ζ α μ π ε λ ί ο υ τραγοῦδι τοῦ Ζήδρου φαίνεται πλαστόν.

² Τὸ ὄνομα τοῦ Τρίψα παρεφθάρη ὑπὸ τοῦ λαοῦ μεταβληθὲν εἰς Τρίτσα. Οὕτω τὸ ἦκουσεν ὁ Faugier καὶ οἱ μετ' αὐτὸν γράψαντες. Ὡστε εἰς τὸ κλέφτικο αὐτὸ τραγοῦδι πρέπει νὰ διορθωθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Τρίτσα εἰς Τρίψα διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Διὰ τὸν φίλον τοῦ Λάπα, τὸν Τρίψαν, βλέπε Κ α σ ο μ ο ὑ λ η, ἔ.ά. τ. 1, σ. 23 κ.έ.

³ Ἐ.ά. σ. 23.

τήν μεταφοράν των εידοποιηθέντες οί Σουλιώται τοῦ Γεωργίου Μπότσαρη, ἐπετέθησαν μεταξύ Παραμυθιάς καί Ἰωαννίνων κατὰ τῆς τουρκικῆς συνοδείας, ἵνα ἐπιτύχουν τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσανσαν συμπλοκὴν, ὁ μὲν Τρίψας ἐφονεύθη, ἀλλ' ὁ Λάπας κατῶρθωσε νὰ διαφύγῃ. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1785, σχηματίσας ἐκ νέου σῶμα ἀπὸ ἑκατὸν πεντήκοντα κλέφτες, ἤρχισε καί πάλιν τὴν δρᾶσίν του εἰς τὴν περιοχὴν Ἀσπροποτάμου, διωχθεὶς ὅμως συστηματικῶς καὶ ὑποχωρῶν μαχόμενος, προσεπάθησε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸν Κόζιακαν τῆς Πίνδου, νοτιοδυτικῶς τῶν Γρεβενῶν, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐπέτυχον νὰ κυκλώσουν τὸ σῶμά του. Ἐπιχειρήσας νὰ διασπάσῃ τὸν κλοιὸν ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἔφοδον, ἀφήσας εἰς τὸ σῶμα του διαδόχους τὸν Στουρνάρην, Βλαχοθόδωρον καὶ Πλιάσκαν¹.

Ἀπὸ τὰ πρωτοπαλλήκαρα τοῦ Πάνου Ζήδρου προέρχεται καὶ ἄλλος ἀμφίβιος ἀρματολὸς - κουρσάρος ὁ Γκέγκας², ὅστις ὑπῆρξεν ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς Κατερίνης, καταγόμενος καθ' ὅλας τὰς ὑπαρχούσας πληρο-

¹ Τὸ τραγοῦδι τοῦ Πλιάσκα μᾶς τὸ διέσωσεν ὁ F a u r i e l, ἔ.ἀ.τ. 1, σ. 32. Πρβλ. καὶ P a s s o w, ἔ.ἀ. σ. 93. Παραθέτω ὀλίγους στίχους:

«Πλιάσκαμ' ἂν θέλῃς γιάτρεμα, νὰ γειάνουν οἱ πληγές σου
ἔβγα ψηλά στὸν Ὀλυμπο, στὸν ἔμορφο τὸν τόπο
ἀντρεῖοι κεῖ δὲν ἄρρωστοῦν, κι' ἄρρωστοι ἀντρειώνουν
ἐκ' εἶν' οἱ κλέφτες οἱ πολλοί, τὰ τέσσαρα πρωτᾶτα».

² N. S y o r o n o s, Le Commerce de Salonique au XVIIIe siècle, σ. 35. Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 11, 22, 40, 64. Ὁ Γάλλος Πρόξενος ἐν Θεσσαλονικῇ Cousin *é*ry ἐκ παραδρομῆς γράφει Γκίκας. Εἰς τὴν ἀνέκδοτον συλλογὴν Κουμανούδη (Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀριθμ.410) ὑπάρχει τὸ τραγοῦδι τοῦ Γκέκα (κουρσάρικο). Δὲν εἶναι ἀξιόλογον, ἀλλ' ἀναφέρει πρόσωπα καὶ τεκμηριώνει κατὰ τινα τρόπον γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης:

«Ὁ Γκέγκας ἐκατέβαινε μέσα στὰ δυὸ πλατάνια,
μὲ τὰ πουλιά κουβέντιαζε καὶ μὲ τὰ χελιδόνια
«τάχα πουλιά νὰ ἱατρευθῶ τάχα πουλιά νὰ γιάνω;
Σὰ θέλῃς Γκέκα μ' ἱατρεία, σὰ θέλῃς, Γκέκα, νὰ γιάνῃς,
πᾶρε ψηλά τὸν Ὀλυμπο, ψηλά τὰ κλεφτοβούνια,
ἐκεῖ μοιράζουν τὰ χωριά, τὰ δώδεκα τζεφλίκια.
Τσάρας παίρνει τὴ Ράβανη, Γιάννης τὸν Πλαταμῶνα*
Γκέκα μου, πάρ' τὸν Ὀλυμπο μὲ τὰ πολλὰ τζεφλίκια.
Δὲν θέλω ἐγὼ τὸν Ὀλυμπο μὲ τὰ πολλὰ τζεφλίκια,
μόν' θέλω γὼ τὴ θάλασσα μὲ τὰ πολλὰ κακία,
νὰ παίρνω Τοῦρκους σκλάβους μου καὶ Τουρκοπούλες σκλάβες,
νὰ φέρν' ἀμάξι τὸ φλωρι κι' ἀμάξι τὸ λογάρι,
νὰ μοῦ γεμίζουν τὴν ποδιά ὄλο μαργαριτάρη».

* Τὸ χειρόγραφο ἐκ παραδρομῆς προφανῶς γράφει Μαραθῶνα, πρᾶγμα ἀπίθανον. Βλέπε καὶ Ἰ. Κ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ η, Ἡ πειρατεία κ.λ.π. σ. 29, ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Μακεδονικῶν» τ. 5.

φορίας από τὸ Λειβάδι. Ἐδρασαν εἰς τὸν Ὀλυμπον ὡς ἀρματολὸς καὶ κατέλιπε καλὰς ἀναμνήσεις εἰς τοὺς συντρόφους του διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸν χαρακτήρα του. Λεπτομερείας περὶ τῆς ἐν Ὀλύμπῳ δράσεώς του δὲν ἔχομεν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1787-1790 ὁ Γκέγκας ἐξώπλισε μέγα σκάφος, ἐπεβίβασε παλαιούς κλέφτες καὶ ἄλλους θαλασσινοὺς, συνέλαβε δὲ καὶ ἐλεηλάτησε εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον τουρκικὸν ἐμπορικὸν σκάφος πλήρες σίτου. Κατόπιν τοῦ πειρατικοῦ αὐτοῦ κρούσματος, τὰ γαλλικὰ ἐμπορικὰ σκάφη, πὺ κατ' ἐξοχὴν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἔνεκα τῶν πολεμικῶν γεγονότων, διεξήγον τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον καὶ τὰς μεταφοράς, μερίμνη τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Choiseul-Gouffier, συνωδεύοντο ὑπὸ πολεμικῶν σκαφῶν διὰ τὴν ἀσφάλειαν ἐπιβατῶν καὶ φορτίου. Ἐν βρίκιον γαλλικῶν τῶν 8 πυροβόλων ἐστάλη πρὸς δίωξιν τοῦ Γκέγκας, ὁ ὁποῖος, κινδυνεύων νὰ συλληφθῆ, ἐπυρπόλησε τὸ πειρατικὸν σκάφος, διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων, χωρὶς ὅμως νὰ παραιτηθῆ καὶ τῶν πειρατικῶν του ἐπιχειρήσεων, διότι μετ' ὀλίγον ἠχμαλώτισε σκάφη, Ἑλλήνων μάλιστα πλοιοκτητῶν, καὶ ἤρχισεν ἐκ νέου τὰς πειρατικὰς του ἐνεργείας, ἀναγκασθεὶς ὅμως τελικῶς νὰ ἐγκαταλείψῃ ταύτας, ἔνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων συνεχοῦς διώξεώς του καὶ νὰ τραπῆ εἰς τὰ Μακεδονικὰ βουνά, πλέον εὐπρόσιτα εἰς τὴν κλέφτικὴν εἰδικότητά του. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως τὸν κατεδίωξαν συστηματικῶς καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ τραπῆ πρὸς τὴν Πάργαν ἢ Πρέβεζαν, ἔνθα καὶ ἐφονεύθη ἢ ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1790 περίπου.

Σύγχρονος τοῦ Ζήδρου εἶναι ὁ Λάζος (Ἐξάρχος), γενάρχης τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν ἀρματολῶν Λαζέων καταγομένων ἀπὸ τὸ Λειβάδι¹ τοῦ Ὀλύμπου. Οἱ Λαζεοὶ προσέφερον ἀναριθμήτους ὑπηρεσίας κατὰ τὸν προεπαναστατικὸν καὶ ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα καὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης κατάγεται ὁ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Ἡγεμονιῶν τοῦ Δουνάβεως Γεωργάκης Ὀλύμπιος.

Ὁ γενάρχης Λάζος ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους κλέφτες τῶν βουνῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε χαρακτηριστικὸ κλέφτικο τραγοῦδι², ὅπου ἐξυμνεῖται ἡ προσωπικότης τοῦ διασήμεου αὐτοῦ ἀρχικλέφτη:

«Τρεῖς περδικοῦλες κάθουνταν εἰς τὴν Μηλιάν³ ἐπάνω·
Εἶχαν τὰ νύχια κόκκινα καὶ τὰ φτερὰ γραμμένα.

¹ Ἀνακριβῶς ὁ Φιλήμων, Δοκίμιον Ἱστορικόν, τ. 1, σ. 93, φέρει τοὺς Λαζεοὺς ὡς καταγομένους ἀπὸ τὴν Φτέρην τῶν Πιερίων. Βλ. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τ. 5, σ. 399.

² Χριστοβασίλη, ἀριθ. 110-116, σ. 308-309. Passow, ἔ.α. σ. 51.

³ Μηλιά, χωρίον ἐπὶ τοῦ ὄρους Φλάμπουρο τῶν Πιερίων, περὶ τὰ 20 χιλιόμετρα δυτ. τῆς Κατερίνης (Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ κ.λ.π., σ. 26 κ.έ.).

Μυρολογοῦσαν κ' ἔλεγαν, μυρολογοῦν καὶ λέγουν·
 «Θεέ μου τί νά γίνηκεν ὁ ἔξαρχος¹ ὁ Λάζος;
 Ποῦταν στὸν κόσμον ξακουστός, στὸν κόσμον ξακουσμένος.
 Λάζε μου, τί δὲν φαίνεσαι τοῦτο τὸ καλοκαίρι;
 Νά περπατῆς ἀρματολός, τὸ μαῦρο καβαλάρης·
 Νά λάμπουν τὰ τσαπράζιά σου, τὰ φλωροκαπνισμένα,
 Δώδεκ' ἀράδες τὰ κόμπια στὰ ρούχινά γελέκια,
 Νᾶχης καὶ στὸ σπαθάκι σου χουφτα μαλαγματένια,
 Νά κρούη ὁ ἥλιος τὴν αὐγήν, νά κρούη τὸ μεσημέρι».

Ἐπιφανὴς υἱὸς τοῦ Λάζου ὠνομάζετο Γιάννης, αὐτὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ διάδοχος εἰς τὸ ἀρματολίκι, οἱ δὲ ἄλλοι τρεῖς ἀδελφοὶ του ὠνομάζοντο Λιόλιος, Δήμος καὶ Κώστας². Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ ἄλλοι Λαζεῖοι ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ διασωθὲν δημοτικὸ τραγοῦδι³.

«τοῦ Νίκου πέφτ' ἡ Ποταμιά, τοῦ Χρήστ' ἡ Ἄλασσῶνα,
 Ὁ Τόλιος καπετάνεψε φέτος στὴν Κατερίνη
 Καὶ τὸ μικρὸ Λαζόπουλο πῆρε τὴν Πλαταμῶνα»

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν δροῦν εἰς τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν μέχρι Σαμαρίνας οἱ ἀρχικλέφτες Καραλῆς, Τότσκας, Νάκας καὶ Γιάννης Πρίφτης. Ὁ Καραλῆς πολλάκις ἐξεδίωξε τοὺς Ἀλβανοὺς ντερβεναγάδες ἀπὸ τὰ χωρία τοῦ Ὀλύμπου, ὁ δὲ Τότσκας μὲ πρωτοπαλλήκαρον τὸν Νάκαν, κατετρόπωσαν ἐπανειλημένως τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Κούρτ Ἀχμέτ πασᾶ, ἀρχηγοῦ τῶν ντερβενίων (ντερβεντὰ ναζήρ) τῆς δυτικῆς Ρούμελης καὶ ἐπὶ κεφαλῆς 160 κλεφτῶν ἐπετέθη κατὰ 2.000 Ἀλβανῶν, ἐπιστρεφόντων μετὰ τὰ Ὀρλωφικά ἐκ Πελοποννήσου καὶ μεταφερόντων αἰχμάλωτα περὶ τὰ 1000 γυναικόπαιδα καὶ πλούσια λάφυρα. Ἡ ἐπίθεσις ἐγίνετο πλησίον τῶν χωρίων Σμίξη καὶ Θαλπέη τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ὑποστάντες σοβαρὰς ἀπωλείας ἐκ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ, ἐγκατέλειψαν τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ λάφυρα καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν⁴.

Ἐπιφανὴς υἱὸς τοῦ 1821 Χριστόφορος Περραιβὸς εἰς τὰ «Ἄπαντά» του συμπεριέλαβε καὶ τὸ τραγοῦδι τοῦ Τότσκα καὶ τοῦ Νάκα. Ὁ Νάκας μὲ τὸν Τσολάκην, ἄλλον κλέφτην τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν, ἐσκέπτοντο νά προσκυνήσουν τὸν ντερβενάγαρον τῆς περιοχῆς, ποῦ εἶχε συλλάβει τὰς οἰκογενείας των. Ὁ Τότσκας τοὺς ἠμπόδισε νά παραδοθοῦν, διότι ἦτο πεπεισμένος

¹ Ἐ ξ α ρ χ ο ς, ἀξίωμα, λέξις δανεισμένη ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὀρολογία προφανῶς.

² Κ α σ ο μ ο ὄ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 66 κ.ἐ.

³ F a u r i e l, ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 32. P a s s o w, ἔ.ἀ. No 16, σ. 93.

⁴ Π ε ρ ρ α ι β ο ῦ, Ἄπαντα, Ἀθήναι 195, σ. 71.

ὅτι οἱ Τούρκοι ὄχι μόνον δὲν θά ἀπηλευθέρωνον τὰς οἰκογενεῖας των, ἀλλὰ θά ἐκρέμων καὶ τοὺς ἰδίους. Εὐτυχῶς εἰς μίαν συμπλοκὴν οἱ ἄρματολοι οὗτοι ἐπέτυχον νὰ αἰχμαλωτίσουν δύο σημαίνοντας Τούρκους ἀξιωματούχους ἀνταλλάξαντες αὐτοὺς μὲ τὰς οἰκογενεῖας των.

«Ἐψὲς προψὲς ἐδιάβαινα ἴπὸ κλεφτικὰ λημέρια
Κι' ἄκουσα, πῶς ἐρμήνευε Τότσκα τὰ παλληκάρια·
«Παιδιά μ' ἂν θέλτε λεβεντιὰ κ' ἐλεύθερα νὰ ζήτε,
Βάλτε τσηλίκι στὴν καρδιά καὶ σίδηρα στὰ πόδια.
Κρασι ποτὲ μὴ πίνετε, ὕπνο μὴν ἀγαπάτε,
Ἵο ὕπνος εἶναι θάνατος καὶ τὸ κρασ' εἶναι πλάνος».
Γυρίζ' ὁ Νάκας καὶ τὸν λέγ', λέγει τὸν καπετάνο·
«Μπιζέρισαν, βαρέθηκάν, Τότσκα μ', τὰ παλληκάρια,
Τῆς νύχτας τὸ περπάτημα, τσ' αὐγῆς τὸ काराοῦλι,
Θέλουν νὰ προσκυνήσουνε σ' αὐτὸν τὸν ντυβιτάρη,
Ποῦναι βαλῆς στὰ Γρεββενά, ντερβέναγας στὰ Χάσια».
«Παιδιά μ', ἂν θέλτε κόψιμο καὶ θέλτε νὰ χαθῆτε,
Ἐλάτε νὰ σᾶς κόψω ἴγὼ καὶ νὰ σᾶς παραχῶσω,
Νὰ δώσω καὶ μνημόσυνα εἰς ὄλους τοὺς παπάδες·
Ν' ἀκούσουν χῶραις καὶ χωριά, χωριά καὶ βιλαέτια,
Νὰ ποῦν ὁ Τότσκα λύσσαξε καὶ τρώγ' τὰ παλληκάρια».
Τὸν λόγο δὲν ἀπέσωσε, ἡ ὁμιλίᾳ βαστοῦσε,
Τὸ काराοῦλ' ἐφώναξε, τὸ काराοῦλι κράζει·
«Πολλὴ Τουρκιὰ μᾶς ἔρχεται, μπείδες καὶ ἀγάδες,
Ἐφῆτέ τους, ἄς ἔρχονται κ' ἡμεῖς τοὺς καρτεροῦμε.
Πιάστε, παιδιά, τὸ στένωμα, βάλτε τους μὲς στὴν μέση,
Κι' ἀπὲ γιουροῦσι κάμετε, σφάζετε τοὺς ἀγάδες.
Νὰ διοῦν τοῦ Τότσκα τὸ σπαθί, τοῦ Νάκα τὸ τουφέκι,
Βοήθ' Ἀϊλιὰ τοῦ Μπουρμπουτσκὸ¹ κι' ἀπὸ τὴν Σαμαρίνα,
Τοὺς Τούρκους νὰ χαλάσωμε, τσ' ἔχτροὺς τῆς πίστεώς μας,
Ποῦ τυραννοῦν τ' ἀδέλφια μας, ποῦ σφάζουν τὰ παιδιά μας»².

Παράλληλα μὲ τοὺς ἀνωτέρω, ἔδρασαν εἰς τὴν περιοχὴν Βλάστης, Σιατίστης, Καστορίας, Κοζάνης μέχρι τῆς Ἐδέσσης οἱ ἐκ Βλάστης καταγόμενοι ἄρματολοι Βρέκας καὶ Ντόκος³. Πολυάριθμα ὑπῆρξαν τὰ ἀν-

¹ Μπουρμπουτσκὸ, χωρίον εἰς τὰ σύνορα Δυτικῆς Μακεδονίας - Ἡπείρου. Τώρα λέγεται Ἐπαχώρι. Ἐπάρχει ἐκεῖ ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἡλία, ὅπως καὶ εἰς τὴν Σαμαρίναν, τῆς ὁποίας τὴν βοήθειαν ἐπικαλεῖται ὁ Τότσκας.

² Passow, ἔ.ἀ. σ. 19-20.

³ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 69. Ἀπόγονοι κτηνοτρόφοι τοῦ Ντόκου διασώζονται ἕως σήμερον εἰς Βλάστην.

δραγαθήματά των και ή δρᾶσις των ἀφήκεν ἐποχήν εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν. Δὲν γνωρίζομεν λεπτομερείας περὶ τῆς δράσεώς των, ἀλλ' ἔδο-λοφονήθησαν ἀμφότεροι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1785-1790 εἰς τὴν γεννέτεϊράν των ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ των Γαλάνη δι' ἄγνωστον αἰτίαν, ἔκτοτε δὲ οὐδεὶς ἄρματολὸς ἢ σημαίνων κλέφτης ἠδυνήθη νὰ σταθῆ εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἀλιάκμονος ὄρεινὴν περιοχὴν ἀπὸ Πισοδερίου μέχρι Σιατίστης (Βίτσι-Σινιάτσικον)¹.

Ἄλλος ἄρματολὸς ἐκ τῆς πέραν τοῦ Ἀλιάκμονος Δυτικῆς Μακεδονίας εἶναι ὁ Γιάννης Πρίφτης ἢ Παπανικολάου ἀπὸ τὴν κτηνοτροφικὴν κωμό-πολιν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, τὴν Σαμαρίναν, καταγόμενος². Ἐναλλάσ-σων, ὅπως κατὰ κανόνα συνέβαινε μὲ τοὺς ἐπιφανεστέρους Ἑλληνας πο-λεμιστὰς τῆς ἐποχῆς, τὸν ρόλον τοῦ ἄρματολοῦ μὲ τὸν τοῦ κλέφτη, ἐστάθη ἀμείλικτος διώκτης τῶν ἄλβανικῶν συμμοριῶν, τῶν Ἀλβανῶν ντερβεν-αγᾶδων καὶ ὄλων τῶν Τούρκων δυναστῶν τῆς περιφερείας του, οἱ δὲ ραγιά-δες αὐτὸν εἶχον προστάτην διὰ τὴν περιστολὴν τῶν ὑπερβασιῶν τῶν ἀσκου-μένων ὑπὸ ἀπλήστων φεουδαρχῶν. Συλλαβῶν μεταξὺ Κερασόβου καὶ Σα-μαρίνας τὸν Ἀλβανὸν Χασὰν ἀγᾶν, ἐκρέμασε ἀπὸ ἓν δένδρον εἰς τὸν δρό-μον ὡς παράδειγμα, διὰ νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὅποιοι μά-λιστα παροιμιωδῶς ἐφοβέριζον τὰ ἀτακτοῦντα τέκνα των μὲ τὸ «ἔρδε Γιάννη Πρίφτε δὲ τὲ πρέϊ κόκα»=θά ἔλθῃ ὁ Γιάννης τοῦ Πρίφτη νὰ σὲ πάρῃ τὸ κεφάλι.

Ὁ Παπανικολάου διηγεῖται ὅτι ὁ Ἀλβανὸς κακοποιὸς Ἐλιοῦζ εἶχεν ἐνεργήσει ἐπιδρομὴν εἰς τὴν περιοχὴν Κοζάνης, ἐλαφυραγώγησε διάφορα χωρία, διήρπασε ποιμνία ἀπὸ τὸ Περιβόλι καὶ ἠτοιμάζετο νὰ πράξῃ τὰ ἴδια καὶ εἰς τὴν Σαμαρίναν. Ὁ Γιάννης Πρίφτης ἀντιμετώπισε τὸν Ἐλιοῦζ³

¹ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 51. Δυστυχῶς τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Καστορίας, πολυτιμώτατα εἰς πληροφορίας διὰ τὴν περιοχὴν ἐκείνην, ἀπετεφρώθησαν ἐξ ἀμειλίας τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν κατὰ τὸ ἔτος 1943 πρὶν μελετηθοῦν καὶ μεταφρασθοῦν. Ὁ γράφων δυστυχῶς ἔλαβε γνῶσιν τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀρχείων μετὰ τὴν πυρκαϊάν. Ἀπολέσθησαν οὕτω μνημεῖα γραπτὰ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, πολύτιμα διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἔθνικὴν μας ἱστορίαν, διότι, ἐξ ὧν γνωρίζω, ὀλίγας ἔχομεν πληροφορίας περὶ τῆς τουρκοκρατίας διὰ τὴν τόσον σημαντικὴν αὐτὴν περιοχὴν, μεγάλης ἐκτάσεως τότε.

² W a c e - T o m p s o n, The nomads of the Balkans, σ. 148 κ.έ. Β α κ α λ ο - π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορικαὶ ἔρευναι ἐν Σαμαρίνῃ, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», 1937. Π α π α ν ι - κ ο λ ᾶ ο υ, Δύο τραγούδια τῆς Σαμαρίνας, Λαογραφία Δυτ. Μακεδονίας, εἰς περιοδικὸν «Σήμερα», τ. 7 (1960) 20.

³ Ὁ Π α π α ν ι κ ο λ ᾶ ο υ κατέγραψεν ὀλόκληρον τὸ τραγούδι τοῦ Πρίφτη, ὅπως διεσώθη μέχρι τέλους εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τῆς περιοχῆς ἐκείνης, ὀλίγον ὅμως παρεφθα-ρμένον, νομίζω, εἰς τὸ τέλος.

«Τρεῖς περδικοῦλες κάθονταν ἀπάνω ἀπὸ τὸ Σμόλκα
μοιρολογοῦσαν κι' ἔλεγαν, μοιρολογοῦν καὶ λένε.

νικηφόρος και μετά τριήμερον μάχην, ἐξηνάγκασε τοῦτον νὰ ἀποσυρθῆ εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ὁ Πρίφτης ἐδολοφονήθη ἐξ ἀντιζηλίας ἀπὸ συμπατριώτην του εἰς τὴν Σαμαρίναν.

Οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς Πελοποννήσου μισθοφόροι τῆς Τουρκίας Ἀλβανοί, μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκεῖ (Ὀρλωφικά) διεσκορπίσθησαν εἰς ὀλόκληρον τὴν Κεντρικὴν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, διαπράττοντες φόνους, ληστείας, διαρπαγὰς καὶ ἐκβιασμοὺς κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Μπίκο καὶ Μπεκίρ Τζογαδόρος, ὁ μετέπειτα ἀρχισωματοφύλαξ τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, καὶ ὁ Νουμάν, ἐλεηλάτησαν τὰς περιοχὰς Ὀστρούβου, Φλωρίνης, Ἐδέσσης καὶ Κοζάνης (Σαρηγκιόλ) ληστεύσαντες τὰ πάντα¹. Ὁ σουλτάνος, ἀγανακτῆσας διὰ τὴν αὐτόχρημα ληστρικὴν δρᾶσιν τῶν συμμοριτῶν αὐτῶν ποῦ εἶχεν ἐξαποστείλει ἐναντίον τῆς δυστυχοῦς Πελοποννήσου, ἐξέδωκε ἐπανειλημμένως διαταγὰς διὰ τὴν περιστολὴν τοῦ κακοῦ ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Τελικῶς ἀπέστειλε τὸν ναύαρχον Τζεταερλῆ Γαζῆ Χασάν πασάν, ὅστις ἀποβιβάσθεις εἰς τὴν Καβάλαν καὶ πορευθεὶς πρὸς νότον κατώρθωσε καὶ τῇ συνεργασίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν Μακεδονίαν,

Τ' εἶν' τὰ μπαϊράκια ποῦρχονται ἀπ' τοῦ Ρωμηοῦ τὴ ράχη;
Ἄφῃστε τους κι' ἄς ἔρχονται νάρθοῦνε παραδώθε.
Σὰν ζῶνει ὁ Γιάννης τὸ σπαθὶ καὶ παίρνει τὸ ντουφέκι
καὶ πιάνει τὸν ἀνήφορο σὰν ἄξιο παλληκάρι
κι' ἡ μάνα του ἀπὸ κοντὰ τὸν σκούζει καὶ φωνάζει
ποῦ πᾶς Γιάννη μ' μοναχὸς δίχως κανέν' κοντὰ σου;
Ὁ Γιάννης χαμογέλασε ταράζει τὸ κεφάλι.
Ποῦ πάτε σκυλαρβανιτιά καὶ σκυλοκολωνιάτες;
Δὲν εἶν' ἐδῶ ἡ Κόζιανη δι' εἶν' ἡ Ἀλασσώνα
ἐδῶ τὸ λένε Σμόλικα, τὸ λένε Σαμαρίνα
ἐδῶ ναι ὁ Γιάννης ἀμπροστά, Γιάννης Παπανικόλα,
ποῦναι μπαϊράκι στὰ βουνά, μπαϊράκι καὶ στοὺς κάμπους
Ἄφῃσ' Ἐλιοῦζ τὰ πρόβατα τὰ Περιβολιώτικα,
ἐμεῖς δὲν σὲ πειράζουμε ἀπ' τὸ δικό σου τόπο
καὶ πιάστηκαν στὸν πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες».

Ὁ Παπανικολάου κατέγραψε καὶ ἄλλο τραγοῦδι ἀναφερόμενον σ' ἓνα Ἰσμαῆλ ἀγᾶ, δυνάστην τῆς περιοχῆς Ντοτσικοῦ, ποῦ τελικῶς ἐξηναγκάσθη νὰ φύγῃ.

«Δὲν σᾶρεσε Σμαῆλ ἀγᾶ Φοῦρκα καὶ Σαμαρίνα,
μόν' γύρευες καὶ τὸ Ντοσκό, νὰ πάρς ἀρματολίκι
κι' οἱ κλέφτες σὲ καρτέρεσαν, ψηλά στὴν πέτρα πάνω·
Σμαῆλη ρίξε τ' ἄρματα, τὸ πῶς νὰ ξαρματώσω
ἐγὼ μ' ἓνας Σμαῆλ ἀγᾶς, στὴν Πόλη ξακουσμένος,
μὴν εἶμαι νύφ' νὰ προσκυνῶ καὶ χέριμ νὰ φιλήσω»

¹ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 103-108.

Θεσσαλίαν καὶ Πελοπόννησον ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς αὐτοῦς¹.

Ὡς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήδρου καὶ λόγῳ τῆς ἀκαταλληλότητος τοῦ υἱοῦ του Φώτη, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸ ἄρματολίκι ὁ Πᾶνος Τσάρας, εἰς ἕκ τῶν καλυτέρων πολεμιστῶν του. Ἡ διαδοχὴ ὅμως αὕτη προεκάλεσε τὸ μῖσος τοῦ συντρόφου του Βλαχοθόδωρου, ὅστις καὶ ἀπεσχίσθη ἀκολουθούμενος ἀπὸ ὀλίγους ἄνδρας καὶ ἐσχημάτισε ἰδιαίτερον σῶμα. Ὁ Τσάρας κατήγετο ἀπὸ τὴν περιοχὴν Χασιῶν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας· ἦτο γενναῖος πολεμιστὴς καὶ τιμίῳ χαρακτῆρος, ἀλλ' ἐστερεῖτο πολιτικότητος καὶ δυσκόλως προσηρμόζετο πρὸς τὰς περιστάσεις². Ὡς ἐκ τούτου ἤλθε ταχέως εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς κοτζαμπασῆδες, τινὲς τῶν ὁποίων, πρὸς προαγωγὴν τῶν οἰκονομικῶν τῶν συμφερόντων, προσεπάθουν κατὰ τινα τρόπον νὰ συμβιβάζωνται μὲ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ τοὺς Ἄλβανοὺς ντερβενάδες, τοὺς ὁποίους εἶχε διορίσει ὁ Ἄλῃ Τεπελενλῆ πασᾶς, γενικὸς ἐπόπτης τῶν ντερβενίων τῆς Ρούμελης καὶ λίαν ἀγαπητὸς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸν σουλτάνον. Οἱ κοτζαμπασῆδες τῆς περιοχῆς Ἐλασσόνος, συνεννοηθέντες μὲ τὸν δυσηρεστημένον Βλαχοθόδωρον, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θὰ ἔπειθον τὸν Ἄλῃ Τεπελενλῆ νὰ διορίσῃ αὐτὸν ἄρματολὸν τῆς περιοχῆς, ἀπεφάσισαν νὰ δολοφονήσουν τὸν Πᾶνον Τσάραν. Ὁ Βλαχοθόδωρος ἐπιτυχῶν κατάλληλον εὐκαιρίαν, καθ' ἣν ἀπουσίαζον οἱ ὄπαδοί τοῦ Τσάρα, ἐδολοφόνησε πλήζας αὐτὸν ἐκ τῶν ὀπισθεν, καθ' ἣν στιγμὴν εἰσήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του, παρουσιάσας δὲ διορισμὸν τοῦ Ἄλῃ Τεπελενλῆ, ἀνέλαβε τὸ ἄρματολίκι.

Τὰ τέκνα τοῦ δολοφονηθέντος Τσάρα, Κώστας καὶ Νίκος, καθὼς καὶ οἱ ὄπαδοί του, ἠναγκάσθησαν τότε νὰ καταφύγουν εἰς τὸ γειτονικὸν ἄρματολίκι τῶν Λαζέων, ὅπου εἶδον φιλοξενίαν καὶ προστασίαν. Ἐκεῖ ὤμοσαν ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ δολοφόνου καὶ διὰ νὰ παρουσιάσουν τὸν Βλαχοθόδωρον ἀνίκανον εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ἤρχισαν νὰ προβαίνουν εἰς φοβερὰς ληστείας καὶ ταραχὰς καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἄρματολικιοῦ, τὰς ὁποίας δὲν κατόρθωσαν νὰ ἐμποδίσουν ὁ Βλαχοθόδωρος, οἱ φίλοι του κοτζαμπασῆδες ὡς καὶ οἱ συμπράττοντες μετ' αὐτῶν Ἄλβανοὶ ντερβενάδες.

Ὁ δεῦτερος υἱὸς τοῦ Πάνου Τσάρα, ὁ Νίκος Τσάρας, ὁ διάσημος καταστάς ὡς κλέφτης καὶ πειρατὴς Νικοτσάρας, ἀνέλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ δρᾶσιν, ἐξελιχθεὶς ταχέως εἰς ἀρχηγὸν περιωπῆς καὶ κύρους. Εὐγνώμων πρὸς τοὺς προστάτας του ἄρματολοὺς Λαζέους, ἀφελὴς καὶ γενναῖος, ἀποφασιστικὸς, μὲ ἀρίστην συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς συμπολεμιστάς του, περι-

¹ Lascaris, Salonique à la fin du XVIIIe siècle, σ. 37 κ.έ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, σ. 426 κ.έ. Βασδραβέλλη, Ἡ Ἀρβανιτοκρατία στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ ἡ καταστολὴ της, «Σερραϊκὰ Χρονικά» τ. 3 (1959).

² Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 40, 66.

φρονῶν τὸν δολοφόνον τοῦ πατρὸς του Βλαχοθόδωρον, εἶχε γενικωτέρας βλέψεις καὶ ἔτρεφε μεγάλα ὄνειρα. Ζηλωτὴς τῶν κατορθωμάτων τοῦ θαλασσομάχου Λάμπρου Κατσώνη καὶ τοῦ Καπετὰν Ἀνδρίτσου¹, πατρὸς τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου, ἀντετάχθη εἰς τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλή, ἐπιθυμῶντος νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Μακεδονίας διὰ τῆς ὑποταγῆς ἢ ἐξοντώσεως τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν περιοχῶν αὐτῶν. Τινὲς ἐκ τῶν ἀρματολῶν συνεβιβάσθησαν ἢ ὑπετάγησαν, ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος Νικοτσάρας μὲ τοὺς τέσσαρας ἀδελφοὺς Λαζέους, συγκεντρωθέντες εἰς περιοχὴν τινα τοῦ Ὀλύμπου, ἀπεφάσισαν τὴν ἔναρξιν ἀγῶνος συστηματικοῦ καὶ ἀποφασιστικοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλή. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησαν σκόπιμον νὰ μεταφέρουν τὰς οἰκογενεῖας των πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας² (Σκόπελον καὶ Σκιάθον) καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, αὐτοὶ δὲ δρῶντες κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, κατὰ τὰς περιστάσεις, κατέστησαν ἐντὸς ὀλίγου τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγάδων³.

Κατὰ τὸ ἔτος 1795, ὁ Νικοτσάρας ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁπαδῶν του ἐνήργησεν ἐπιδρομὴν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, συνέλαβεν ὅσα πλοιάρια εὔρεν ἐκεῖ καὶ ἐξωπλίσας ταῦτα ἤρχισε ν' ἀσκήσῃ τὴν πειρατείαν, ἐπιτιθέμενος καὶ λαφυραγωγῶν διερχόμενα πλοῖα καὶ παραλίους οἰκισμοὺς. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξῆλθεν εἰς καταδίωξιν, ἀλλ' αὐτοὶ καλύπτοντες τὰ πλοιάριά των μὲ πρασινάδας κατάρθωνον ν' ἀποβιβάζωνται εἰς τὴν ξηρὰν καὶ νὰ διαφεύγουν.

Ὁ σουλτάνος ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα διώξεως⁴ κατὰ τῶν ἀμφιβίων αὐτῶν πολεμιστῶν καὶ διέταξε τὸν μουτεσαρίφην τοῦ σαντζακίου Ἰωαννίνων Ἀλῆ Τεπελενλή πασᾶν καὶ τὸν ἀρχιναύαρχον βεζίρην Χουσεῖν πασᾶν νὰ καταδιώξουν καὶ ἐξοντώσουν τοὺς πειρατὰς. Ὁ Τούρκος ἀρχιναύαρχος ἀπέστειλεν ἐναντίον των ταχύπλοα καταδιωκτικά, τὰ λεγόμενα «κυρλαγκίτς» (χελιδόνια), τὰ ὁποῖα ἐπέτυχον νὰ συλλάβουν τὰ πειρατικά, κενὰ ὅμως κλεφτῶν, οἵτινες κατάρθωσαν νὰ διαφύγουν πλὴν πέντε, οἵτινες συλληφθέντες ἀπεκεφαλίσθησαν.

¹ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 40, 66.

² Ἐδῶ ἔχει τὴν θέσιν του τὸ διασωθὲν ὑπόλειμμα δημοτικοῦ τραγουδιοῦ:

«Στὴ Σκιάθο καὶ τὴ Σκόπελο ποτὲ κατῆς δὲν κρένει,
τ' εἶναι λημέρι τοῦ Σταθαῖ, βίγλα τοῦ Νικοτσάρα»

Βλαχογιάννη, ὑπόσημ. εἰς Κασομούλην, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 47.

³ Ὁ Κασομούλης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Νικοτσάρας μᾶζι μὲ τοὺς Λαζέους εἶχον 700 πολεμιστὰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Δύναμις λίαν σημαντικὴ καθὼς ἦσαν ἐξησκημένοι καὶ σκληρογυγημένοι. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐλληνικὴν περιοχὴν συναντῶμεν τόσον ἰσχυρὰς ὁμάδας κλεφτῶν κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν αὐτὴν περίοδον.

⁴ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 109.

Ὁ Νικοτσάρας, μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν πειρατικῶν, ἐπανελθὼν ἐκ νέου εἰς τὸν Ὀλύμπου ἐπανήρχισε τὴν δρᾶσίν του, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ Βελῆ καὶ Μουχτάρ, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναλάβει τὴν δίωξιν καὶ διάλυσιν τῶν ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου, δὲν εἶχον κατορθῶσει νὰ παρουσιάσουν σημαντικὰς ἐπιτυχίας. Ἐξ ἄλλου ἔνεκα τῶν προστριβῶν, τὰς ὁποίας εἶχε δημιουργήσει ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς μὲ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Πάργαν, δὲν ἦτο πρόσφορον τὸ ἔδαφος καὶ δι' ἀγῶνας κατὰ τῶν ἰσχυροποιηθέντων ἀρματολῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Πονηρῶς σκεπτόμενος ὁ Ἀλβανὸς σατράπης, ἀπεφάσισε νὰ συνδιαλλαγῆ μὲ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ ἀρματολίκια των, ἐπιφυλασσόμενος νὰ στραφῆ εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ἐναντίον των. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην παρώτρυναν τὸν Τεπελενλῆν οἱ Ἀλβανοὶ ντερβεναγάδες καὶ ἄλλοι προστατευόμενοι, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι δὲν ἦτο τότε εὐκόλος ἡ διάλυσίς τῶν ἰσχυρῶν ἀρματολικῶν σωμάτων.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ Νικοτσάρας ἠρνήθη ν' ἀναλάβῃ προσωπικῶς τὸ ἀρματολίκι του διὰ λόγους γοήτρου καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ἀφοῦ διεμοίρασεν αὐτὸ μεταξὺ τῶν ὄπαδῶν του Ταμπάκη, Μάντζαρη, Κυριάκου καὶ Γούλα Δράσκου. Οἱ Λαζῆοι ἐκράτησαν τὰ ἰδικὰ των, ὁ Ραδενιώτης τῆς Κατερίνης, ὁ Τσακνάκης τοῦ Πλαταμῶνος, ὁ Τζαχείλας τῆς Ραψάνης, ὁ Μπιζιώτας τῶν Σερβίων, ὁ Σαλταπήδας τὴν περιοχὴν Χασίων, ὁ Καρατάσιος τῆς Βεροίας καὶ ὁ Γάτσος τῆς Ἐδέσσης.

Δὲν ἔχομεν συγκεκριμένας πληροφορίας διὰ τὸν ἀντίκτυπον, τὸν ὁποῖον ἔσχον ἐν Μακεδονίᾳ ἐπὶ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τὰ κηρύγματα τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, τοῦ ὁποίου οἱ κυριώτεροι στενοὶ συνεργάται κατήγοντο ἐκ Μακεδονίας¹. Εἶναι ὁμως γεγονός ὅτι ὁ ἐνθουσιώδης φοιτητῆς τῆς ἰατρικῆς ἐκ Καστορίας καὶ ἐκ τῶν ἐπιτελῶν τοῦ Βελεστινλῆ Ἰωάννης Ἐμμανουήλ, ὡς διεπιστώθη κατὰ τὴν γενομένην μετὰ τὴν σύλληψιν των ἀνάκρισιν ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν², μετέβη εἰς τὴν Σιάτισταν, πατρίδα τῆς μητρὸς του καὶ διένειμε ἐκεῖ τὸ ἐπαναστατικὸν τραγοῦδι «ὡς πότε παλληκάρια θὰ ζοῦμε στὴ σκλαβιά» κ.λ.π. καὶ τὰς ἄλλας ἐπαναστατικὰς προκηρῦξεις τοῦ Ρήγα. Ἡ προκληθεῖσα ἐπαναστατικὴ ζύμωσις εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐκ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ρήγα καὶ ἡ ἐπικοινωνία τῶν βορείων ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν μὲ τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν Αὐστρίαν, ἔσχεν ἀπήχησιν μετὰ τὸ λαοῦ. Ἡ ταχεῖα ὁμως σύλληψις τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν

¹ Λάμπρου, Λόγοι καὶ ἄρθρα, σ. 498. E. m. L e g r a n d, Documents inédits concernant κ.λ.π., σ. 15. Γ. Λ α ῖ ο υ, Ὁ Ἑλληνικὸς Τύπος τῆς Βιέννης κ.λ.π., σ. 5, 6. Τοῦ αὐτοῦ ἐν «Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», τ. 12 (1958) 202 κ.έ.

² L e g r a n d, ἔ.ἀ. σ. 91, 92 ἔγγρ. 15.

του και ὁ μαρτυρικός θάνατος τῶν περισσοτέρων εἰς τὸ Βελιγράδιον παρημπόδισαν πᾶσαν περαιτέρω ἐκδήλωσιν.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Σουλιωτῶν, πλείστοι ἐκ τῶν ἀρματολῶν τῆς Στερεᾶς, Ἡπειροῦ, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἤλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν σατράπην τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἄλλοι μὲν ἐπροσκύνησαν, ἄλλοι δὲ συνέπραξαν μετ' αὐτοῦ. Μερικούς, τοὺς μᾶλλον ἐπιφανεῖς, προσεκάλεσεν ὁ Τεπελενλῆς εἰς Ἰωάννινα, νὰ τοὺς γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ νὰ τοὺς περιποιηθῇ, πολλὰ τὰ κακὰ διαλογιζόμενος κατ' αὐτῶν ὁ πονηρὸς Ἀλβανὸς φύλαρχος. Ὁ Νικοτσάρας ἀποσυρθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ καὶ διάγων ἐν ἡσυχίᾳ, ἀλλὰ πολλὰ σχέδια ἔχων κατὰ νοῦν κατὰ τῆς ὑπόουλου πολιτικῆς καὶ τῆς πράγματι κραταιᾶς ἐπιβολῆς τοῦ Τεπελενλῆ, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ μεταβῇ εἰς Ἰωάννινα, ὅπου πράγματι ἔτυχεν ὑποδοχῆς καὶ φιλοξενίας.

Δὲν παρήλθεν ὅμως πολὺ διάστημα καὶ ὁ πολεμιστὴς τοῦ Ὀλύμπου ἐπετέθη δι' ἄγνωστον αἰτίαν κατ' ἀξιωματοῦχου τῆς αὐλῆς τοῦ Τεπελενλῆ, ἄφησεν αὐτὸν ἡμίθανῆ καὶ παραλαβὼν ὀλίγους πιστοὺς συντρόφους του, διωκόμενος δὲ κατὰ πόδας ἀπὸ τὰ ὄργανα τοῦ Ἀλῆ, κατέφυγεν εἰς τὸν Βάλτον καὶ ἐκεῖθεν διὰ Ραδοβιζίου, Τζουμέρκων καὶ Ἀσπροποτάμου, ἔφθασεν εἰς τὸν Ὀλυμπον, σκοπῶν ν' ἀρχίσῃ νέους ἀγῶνας κατὰ τοῦ Τεπελενλῆ¹.

Κατὰ τὸ ἔτος 1804 αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις Ρωσίας καὶ Τουρκίας ἦσαν ἐκ νέου τεταμέναι. Οἱ Ἕλληνες ἀρματολοὶ καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἤρχισε καὶ πάλιν ν' ἀναθαρρῇ παρ' ὄλας τὰς ἀπογοητεύσεις καὶ τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος. Εἶναι ἡ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν παρατηρεῖται ἐντονωτάτη ἐπαναστατικὴ κίνησις μεταξὺ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἡ Ρωσία ποικιλοτρόπως ὑπεκίνει κατὰ τῆς ἀντιπάλου τῆς Τουρκίας ὄχι μόνον τοὺς Ἕλληνας πολεμικοὺς ἄνδρας καὶ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς βορείους γείτονας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, ἀποβλέπουσα πρωτίστως εἰς πολιτικὰ ὠφέλη².

Οἱ Ἕλληνες πολλὰ ἀνέμενον ἐκ τοῦ μέλλοντος νὰ ἐκκραγῇ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, διότι ἡ Ρωσία ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μόνιμος προστάτης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁ Νικοτσάρας, συμπράτ-

¹ Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς ἐχρησιμοποίησε πολλάκις τοὺς Ἕλληνας ἀρματολοὺς, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὰ σχέδιά του, δηλαδὴ νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἰδρύων ἀνεξάρτητον Ἀλβανικὸν κράτος μὲ περαιτέρω βλέψεις, πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ συνεργασία ἀρματολῶν καὶ Ἀλῆ Τεπελενλῆ συνετέλεσεν ἐπὶ τι διάστημα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρματολισμοῦ. Ὄταν ὅμως τὰ συμφέροντα τοῦ Ἀλῆ ἤλλαξαν, ἐστράφη κατὰ τῶν ἀρματολῶν καὶ ἐπροξένησε μεγάλην φθορὰν εἰς αὐτούς. Πρβλ. Νικηφ. Μοσχόπουλου, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς, σ. 186 κ.έ.

² Γερτσέτη, Αὐτοβιογραφία τοῦ Κολοκοτρώνη, σ. 29. Βλαχογιάννη, Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 142.

των με τούς φίλους του Λαζέους και διδών εϋνοϊκὴν τὴν κατάστασιν, ἀναδιωργάνωσε ταχέως τὸ σῶμα του καὶ προέβη εἰς τὴν ἐκδίωξιν ὅλων τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγάδων, ἀλλ' ἡ ἐπακολουθήσασα συνεννόησις μεταξύ Ρώσων καὶ Τούρκων¹, ἄφησεν ἔκθετον τὴν τοιαύτην ἀρματολικὴν ἐξέγερσιν καὶ ὁ Ἄλῃ Τεπελενλῆς ἀπεφάσισε νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ τὴν φορὰν αὐτὴν². Καὶ ναὶ μὲν ἐντὸς ὀλίγου ἐπανήρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξύ Ρώσων καὶ Τούρκων καὶ ρωσικὴ μοῖρα ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Σενιάβιν εἶχε καταπλεύσει εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἀλλ' ὁ Ἄλῃς ἀπέστειλε μεγάλας δυνάμεις εἰς τὸν Ὀλυμπον, αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν Νικοτσάραν καὶ τοὺς ἄλλους πολεμικοὺς ἀνδρας τῆς περιοχῆς νὰ ἐπιβιβασθοῦν πλοιαρίων καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἀποφασισμένοι νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα.

Ὁ Σενιάβιν, καταλαβὼν τὴν νῆσον Τένεδον³ κατὰ τὸ ἔτος 1807, ἀφ' οὗ προηγουμένως κατεναυμάχησε τὸν τουρκικὸν στόλον, ἐκάλεσε διὰ προκηρύξεώς του τοὺς Ἑλληνας ἀρματολοὺς νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀγῶνα, ὑποσχεθεὶς πλεῖστα ἀνταλλάγματα⁴. Φαίνεται δὲ ὅτι πολλοὶ ἀρματολοί, καὶ ἰδιαιτέρως Στερεολλαδίται καὶ Μακεδόνες, ἔσπευσαν τότε εἰς τὴν Τένεδον καὶ ἀντέστησαν ἐρρωμένως κατὰ τὴν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ρώσων ἐπιχειρηθεῖσαν ἀνακατάληψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων⁵. Διεσώθη ρίμα συνταχθεῖσα ἀπὸ τὸν ἐκ Κύμης τῆς Εὐβοίας ἐμποροπλοίαρχον Ἰ. Δ. Ξουρῆν, παρευρεθέντα εἰς τὴν Τένεδον, τῆς ὁποίας παραθέτομεν ἀπόσπασμα, χαρακτηριστικὰ τῆς γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Πὸ Μακεδόνι πλέον καλοὶ καὶ πλέον διαλεγμένοι
καὶ στὸ ντουφέκι εἶμαστε ὅλοι μαθημένοι
καὶ στὸ σπαθὶ καλύτερα εἶμαστε σπουδασμένοι.
Οἱ Τούρκοι εἶναι περισσοί, μεις λίγοι Μακεδόνι,
πάλιν δὲν τοὺς φοβούμαστε, τ' αὐτί μας δὲν ἰδρώνει.
Ὅλη ἡ Πόλη νὰ ἐλθῇ μετ' ἡ Γενιτσαρία
δὲν εἶναι τρόπος νὰ ἐβγῇ μετ' ἡ Μακεδονία.

Οἱ Μακεδόνες ξακουστοὶ στὸν κόσμον παινεμένοι
μόλον τὸν Τούρκο πολεμοῦν σήμερον οἱ καυμένοι

¹ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 59.

² Παπαρηγόπουλου, ἔ.ἀ., τ. 5 μ.β', σ. 219.

³ Λάσκαρι, Ἑλληνας καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς τῶν ἀγῶνας κ.λ.π., σ. 39.

⁴ Κανδηλώρου, Ὁ ἀρματολισμὸς τῆς Πελοποννήσου, σ. 353, ἐνθα καὶ ἡ προκήρυξις τοῦ Σενιάβιν.

⁵ Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τ. 1, σ. 462 κ.έ.

Οἱ Μακεδόνες σήμερον θέλουν νὰ ἀρχινήσουν
 κορμῖα καὶ κεφάλια τὴν χώραν νὰ γεμίσουν
 ὡς τὸν λαιμὸν νὰ ἔρθουνε ὅλοι τους εἰς τὸ αἷμα
 ὀπίσω δὲν γυρίζουνε τὰ ἔχουν ὀρκωμένα.
 Τὰ τούρκικα σὰν εἶδανε Συνέβης πῶς ριβάρει
 κανένα δὲν ἐπρόφθασε ἄγκουρα νὰ σαλπάρῃ¹.

Ἡ προκήρυξις τοῦ Σενιάβιν καὶ ἡ κάθοδος τῶν Ρώσων εἰς τὴν Βλαχίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, ὅστις κατέλαβε τοὺς Ἑλληνας ἀρματολούς, δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀφήσῃ ἀνεπηρέαστον τὸν τολμηρὸν καὶ πολλὰ διαλογιζόμενον Νικοτσάραν. Δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον, ἂν μετέβῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Τένεδον ἢ ἐπεκοινώνησε δι' ἀπεσταλμένων μὲ τὸν Σενιάβιν. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἐξηκριβωμένον, ἂν ὁ Νικοτσάρας ἐκτὸς τῆς ἀναταραχῆς, τὴν ὁποίαν ἐπεφύλασεν εἰς τοὺς Τούρκους², ὡς κατωτέρω θὰ ἐκτεθῆ, ἐσκόπει νὰ κατευθυνθῆ εἰς τὴν Σερβίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑπὸ τὸν Καραγιώργην ἐκκραγείσης ἐπαναστάσεως τῶν Σέρβων³ ἢ καὶ πρὸς τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως, ἵνα ἐνωθῆ μὲ τοὺς ὑπηρετοῦντας συμπατριώτας του εἰς τὰ στρατεύματα τῶν Ἡγεμονιῶν.

Τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς ἀρματολικοῦ σώματος συγκειμένου ἐκ Μακεδόνων, Θεσσαλῶν, Στερεοελλαδιτῶν καὶ τινων Ἀλβανῶν⁴ καὶ ἐπιβιβασθεὶς

¹ Ἡ κακότεχνος αὐτὴ ρίμα ὀμιλεῖ εὐγλώττως διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν ἐκ Μακεδονίας πολεμιστῶν συμπραξάντων μὲ τὸν ρωσικὸν στόλον κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Βορείου Αἰγαίου.

² Βλέπε λεπτομερείας καὶ κριτικὴν τῶν πηγῶν εἰς Β α σ δ ρ α β έ λ λ η ν, Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες, σ. 35 κ.έ.

³ Δὲν ὑπάρχουν σερβικαὶ πηγαὶ διὰ τὸν Νικοτσάραν, ἐξ ὧσων γνωρίζω, ἐνῶ ἀφθονοῦν διὰ τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον. Οἱ Ρῶσοι ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ ἀπελευθρωτικοῦ ἀγῶνος τῶν Σέρβων (Λ ά σ κ α ρ ι, ἔ.ά., σ. 38). Ὁ Σ ά θ α ς ἀναποδείκτως ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Νικοτσάρας μετέβῃ εἰς τὴν Τένεδον (Τουρκοκρατομένη Ἑλλάς, σ. 579 κ.έ.). Ὁ Ἰ γ γ λ έ σ η ς εἰς τὸ ἔργον του τὰ «Ἀρματολίκια καὶ ὁ ἥρωρ Νικοτσάρας», σ. 21, ἀντιγράφει τὸν Σάθαν.

⁴ Ὁ Κ. Σ ά θ α ς ἀναβιβάζει τοὺς πολεμιστὰς τοῦ Νικοτσάρα εἰς 550 (ἔ.ά. σ. 579 κ.έ.). Ὁ Κ α σ ο μ ο ύ λ η ς ὑπολογίζει ὅτι οἱ πολεμιστὰὶ ἀνήρχοντο εἰς 320, ἐξ ὧν 200 Ἑλληνες καὶ 120 Ἀλβανοὶ ἀκολουθήσαντες τὸν Νικοτσάραν ὡς διακεκριμένον ἥρωα (ἔ.ά. τ. 1, σ. 61 κ.έ.). Τὰ ὑπὸ τοῦ Κ α μ π ο ὑ ρ ο γ λ ο υ (Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες, σ. 101) εἶναι μυθιστορηματικὰ καὶ ἐντελῶς αὐθαίρετος ἢ πληροφορία ὅτι ἐγένετο συνέλευσις τῶν ἀρματολῶν εἰς τὸ Καρπενῆσι, ἐνθα ἀπεφασίσθη ἡ πρὸς Σερβίαν ἐξόρμησις τοῦ Νικοτσάρα.

Ἐδῶ ἔχουν τὴν θέσιν τῶν δύο κλέφτικα τραγοῦδια τοῦ Νικοτσάρα (Ν. Π ο λ ί τ η, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1925, σ. 66).

1.

Τρία κομμάτια σύννεφα στὸν Ἑλυμπο στὴ ράχη
 τόνα βαστάει τὴ δροσιά, τ' ἄλλο βαρὺ χαλάζι
 τὸ τρίτο τὸ μαυρότερο, τὴν θάλασσα ἀγναντεύει.

πλοιαρίων εἰς τὰς Βορείους Σποράδας, ἀφίχθη εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ὀρφانوῦ, πιθανῶς πλησίον τοῦ χωρίου Σταυρὸς τῆς Χαλκιδικῆς, ἐνθα ἀναπετάσας τὰς σημαίας του κατηυθύνθη πρὸς Ζίχναν¹ καὶ Βέτερναν, σκοπῶν ἐκεῖθεν νὰ διαβῆ τὸν Αἶμον. Ἡ ἐπιχειρήσις αὐτὴ κατὰ τὴν γνώμην μας ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοιξέως τοῦ 1807, ἐποχὴν κατάλληλον δι' ἐκστρατείαν², καίτοι εἰς τὰς ὁροσειράς τῆς Κερκίνης καὶ τοῦ Μπόζ Ντάγ ἀργεῖ ἢ τῆξις τῶν χιόνων, ὡς συνέβη καὶ ἐν προκειμένῳ.

Τὸ ἐγγεῖρημα ὑπῆρξε γενναίου ἀνδρὸς ἀπόφασις ἀλλ' ἐξαιρετικὰ τολμηρόν. Οἱ Τοῦρκοι ἐγκαίρως ἀντελήφθησαν τὰς κινήσεις τοῦ σώματος τοῦ Νικοτσάρα, παρ' ὅλον ὅτι διήλθε κατὰ τὴν πορείαν του ἐκ πυκνοκατωκημένων ἀμιγῶς ἑλληνικῶν περιοχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Ὁ βαλῆς τῶν Σερρῶν Ἰσμαήλ μπέης συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς διαθεσίμους δυνάμεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, θορυβηθεὶς ἐκ τοῦ μὴ ἀναμενομένου αὐτοῦ αἰφνιδιασμοῦ τοῦ Νικοτσάρα, εἰς περιοχὴν μάλιστα εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκλείψει ὁ ἀρματολισμός, καὶ ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἀρματολικοῦ σώματος ἐξαναγκάσας τὸν Νικοτσάραν νὰ δώσῃ μάχην εἰς τὰς διόδους τοῦ ὄρους Μενοικέως νοτιοανατολικῶς τοῦ Μπόζ Ντάγ καὶ βορείως τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Ζίχνας (ὕψ. 1768-1903). Ἡ μάχη ὑπῆρξε σκληρὰ καὶ διήρκεσεν ἐπὶ τριήμερον, διεξαχθεῖσα ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας ἐν μέσῳ χιόνων. Αἱ ὑπερτεραι τουρκικαὶ δυνάμεις, ἀνερχόμεναι εἰς ὀκτὼ χιλιάδας ἄνδρας, προσεπάθησαν νὰ κυκλώσουν καὶ νὰ αἰχμαλωτίσουν τοὺς ἀντιπάλους. Ἐν τούτοις ὁ Νικοτσάρας ἐπέτυχεν νὰ διαφύγῃ, διασπᾶσας ξιφῆρης τὸν σχηματισθέντα κλοιὸν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ὠραίαν ἑλληνικὴν κωμόπολιν Ζίχναν. Προσβληθεὶς ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐκεῖ καὶ ὑποστὰς βαρείας ἀπωλείας, στερούμενος δὲ πυρομαχικῶν καὶ βλέπων ματαίαν πᾶσαν ἐλπίδα, ἀλλὰ καὶ

«Πάψε γιαλέ μου τὸ θυμό, πάψε τὰ κύματά σου,
νὰ βγοῦν τὰ κλεφτοκάραβα, π' ὄχουν τοὺς κλέφτες μέσα,
νὰ βγῆ κι' ὁ Νίκος μιὰ βολὰ ψηλά στ' Ἀργυροπούλι».

2.

«Τ' ἔχουν τῆς Ζίχνας τὰ βουνὰ καὶ στέκουν μαραμένα
μῆνα χαλάζι τὰ βαρεῖ, μῆνα βαρὺς χειμῶνας
οὐδὲ χαλάζι τὰ βαρεῖ, οὐδὲ βαρὺς χειμῶνας
ὁ Νικοτσάρας πολεμᾷ με τρία βιλᾶτια,
με Σέρρες καὶ με Ὀλυμπο με δώδεκα ταμπούρια».

Ὁ Χρ. Περραιβός, Ἔπαντα, σ. 80, συμπεριέλαβε καὶ ἄλλο τραγοῦδι τοῦ Νικοτσάρα σχετικὸν με αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν. Αὐτὸ τὸ τραγοῦδι περιέχει καὶ λέξεις τουρκικὰς καὶ δὲν διστάζω νὰ τὸ θεωρήσω ὡς μίαν κακότεχνον παραλλαγὴν, ἴσως τοῦ ἰδιοῦ εὐφραντάστου Περραιβοῦ, τοῦ γνωστοῦ δημοτικοῦ τραγοῦδιου πού παραθέτω κατωτέρω.

¹ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 36.

² Διὰ τὴν πορείαν πού ἠκολούθησεν ὁ Νικοτσάρας κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην βλέπε Βασδραβέλλη, ἔ.α. σ. 36.

ἀντίστασιν ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευε νὰ ἐξοντωθῆ ὀλόκληρον τὸ σῶμα του, κατῶρθωσε καὶ πάλιν ν' ἀπαγκιστρωθῆ καὶ κατηθύνθη εἰς τὸ Πράβι (Ἐλευθερούπολιν)¹.

Κατὰ τὴν πρὸς Ἐλευθερούπολιν ὑποχώρησιν ὁ Νικοτσάρας εὔρεν τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Ἀγγίτη ἄλυσσόμενον καὶ φρουρούμενην ἀπὸ Τούρκους, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπιτεθεὶς ἐπέτυχεν τὴν διάλυσιν αὐτῶν καὶ θραύσας ἀκολούθως τὴν ἄλυσσον διὰ τοῦ περιφήμου σιδηροῦ πελέκεως, ἀπὸ τὸν ὁποῖον δὲν ἀπεχωρίζετο, ἔφθασε τελικῶς εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ὁρφانوῦ. Μὴ εὐρὼν ὅμως τοὺς Ρώσους, ὅπως ὑπελόγιζεν, κατῶρθωσε νὰ διασωθῆ μὲ μίαν ἑκατοντάδα περίπου πολεμιστῶν² καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν φιλόξενον χερσόνησον τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους, ὅπου εὔρε περιθαλψὴν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς. Παραμείνας ἐκεῖ ἐπὶ δεκαπενθήμερον καὶ ἀναρρώσας ἐκ τῶν τραυμάτων του, ἐπέτυχεν ἐπιβιβασθεὶς πλοίων νὰ φθάσῃ μὲ τοὺς συντρόφους του εἰς τὰς Βορείους Σποράδας³.

¹ Ἡ λαϊκὴ μούσα διέσωσε τὴν παράτολμον, ἀλλὰ ἠρωϊκὴν αὐτὴν ἐκστρατείαν τοῦ Νικοτσάρα (F a u r i e l, ἔ.ἀ. σ. 68, No 62. P a s s o w, ἔ.ἀ. σ. 65. L e g r a n d, ἔ.ἀ. σ. 92).

«Ἐνα πουλάκι ξέβγαίνει πὸ μέσα ἀπ' τὴ Βέροια,
 ράχη σὲ ράχη περπατεῖ λημέρι σὲ λημέρι.
 Κι' οἱ κλέφτες τὸ ἐρώταγαν κι' οἱ κλέφτες τὸ ρωτᾶνε
 πουλάκιμ' πόθεν ἔρχεσαι καὶ πόθεν κατεβαίνεις;
 ἀπὸ τὴ Βέροια ἔρχομαι στ' Ἀγραφα κατεβαίνω,
 πάω νὰ βρῶ τὸ Νικολὸ νὰ σφίξω τὸ Σταμάτη,
 νὰ πῶ τὰ χαιρετίσματα ἀπὸ τὸ Νικοτσάρα
 τρεῖς μέρες κάνει πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες
 πέρα στὸ Ξερολείβαδο, στοὺς πάγους καὶ στὰ χιόνια.
 Ἄκουστε παλληκάρια μου φωνάζει ὁ Νικοτσάρας,
 βάλτε τσελίκι στὴν καρδιά καὶ σίδερα στὰ πόδια
 γιουροῦσι γιὰ νὰ κάμωμε νὰ φθάσωμεν στὸ Πράβι,
 τὸν ἄλυσσον νὰ κόψωμεν καὶ πέρα νὰ ριχτοῦμε,
 ζερβὰ μεριά τὸν ποταμὸ νὰ πάρουμε παιδιὰ μου
 νὰ βροῦμε τὰ Λαζόπουλα, τὸν καπετὰν Λαμπράκη.
 Τὸ δρόμο πῆραν σύνταχα κι' ἐφθάσαν στὸ γιοφύρι
 καὶ μὲ τὸ δαμασκί σπαθὶ ὁ Νικοτσάρας κόφτει
 τὸν ἄλυσσον τοῦ γεφυριοῦ καὶ ρίχνεται στοὺς Τούρκους
 φεύγουν οἱ ἄπιστ' σὰν τραγιά πίσω τὸ Πράβι ἀφήνουν».

² Ὁ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η ς, γράφει ὅτι διεσώθησαν περὶ τοὺς 60 πολεμισταί. Ὁ Σ ἄ θ α ς τοὺς ἀναβιβάζει εἰς 150 καὶ ὁ Κ α μ π ο ὄ ρ ο γ λ ο υ μόνον εἰς 50.

³ Εἰς τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν ΛΒ' (1963) τόμον τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἐργασίαν τοῦ Ἀγιορείτου συγγραφέως Ἀλεξάνδρου Λαυριώτη ἀντλοῦντος ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας (Κῶδιξ 4, I.K. φ. 14ον) ἀναφέρονται πληροφορίες, καθ' ἃς ὁ Νικοτσάρας κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1801, προερχόμενος ἐκ Βορείων Σποράδων, κατέπλευσεν ἐπὶ κεφαλῆς στολίσκου πειρατικοῦ εἰς Ἅγιον Ὅρος, συνεπλάκη μὲ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα κ.λ.π. Ἐζήτησα

Αὐτὸ ὑπῆρξεν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παρατόλμου καὶ ἀτυχοῦς, ἀλλὰ πρᾶγματι λίαν τολμηρᾶς ἐκείνης ἐκστρατείας ἐνὸς ἐκ τῶν διασημοτέρων ἀρματολῶν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένα τὰ αἷτια τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ἴσως ὅταν δημοσιευθοῦν αἱ ρωσικαὶ πηγαὶ νὰ ἔχωμεν ἀφθονώτερον καὶ λεπτομερέστερον ὑλικόν, ἀλλ' ὅμως δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκστρατεία ἀρματολῶν, μοναδικὴ εἰς τὸ εἶδος τῆς εἰς τὰ χρονικά τοῦ ἀρματολισμοῦ, διενεργουμένη μακρὰν τῶν συνήθων ὀρμητηρίων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διεξαχθῆ ἂν δὲν ὑπῆρχε δύναμις ἰσχυρὰ ἔχουσα συμφέροντα πολιτικά καταφανῆ καὶ τοιαύτη δύναμις ἦτο μόνον ἡ Ρωσία.

Εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἐγένετο σύσκεψις πολλῶν ἀρματολῶν οἵτινες εἶχον συγκεντρωθῆ ἐκεῖ ἕνεκα τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀργότερον ἡγέτης τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 Θεόδωρος Κολοκοτρώνης¹ ἀφιχθεὶς ἐκ Ζακύνθου, ὅπου ὑπῆρτεν ὡς ταγματάρχης ὑπὸ τοὺς Ἄγγλους, ἀποφασισθείσης τῆς ἐνάρξεως πειρατικοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Τούρκων.

Διαπιστοῦμεν ἐδῶ τὴν πρώτην σύμπραξιν Ἑλλήνων ἀρματολῶν ἀπὸ διαφόρους ἑλληνικὰς περιοχὰς καὶ μάλιστα σύμπραξιν διὰ θαλασσίας ἐπιχειρήσεις, καίτοι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀμφιβίων αὐτῶν πολεμιστῶν ἦσαν ὄρεινοί. Ἐκ τῆς συμπράξεως αὐτῆς θὰ προκύψουν σπουδαῖα ὠφέλη διὰ τὸν μετέπειτα ἀγῶνα, διότι ἀρχίζει βαθμηδὸν νὰ συνειδητοποιηται ἡ συνεργασία τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος διὰ μίαν συνδυασμένην ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν κατὰ τοῦ κυριάρχου ὡς ἐξεδηλώθη 14 ἔτη βραδύτερον.

Εἰς τὴν Σκίαθον συνεκροτήθησαν πειρατικοὶ στολίσκοι μὲ ἀρματολοὺς ἐπιφανεῖς τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων: Τὸν Γιάννην Σταθᾶν ἀπὸ τὸν Βάλτον τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, τὸν Νικοτσάραν, Μπλαχάβαν, Λαζέους, Τζαχείλαν καὶ Καζαβέρην ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον καὶ τὰ Πιέρια, τὸν Βασίλην Ρομφέην ἀπὸ τὴν Νάουσαν, Μπιζιώταν καὶ Σῦρον ἀπὸ τὰ χωρία τῶν Χασίων καὶ ἄλλους. Εἰς τὰ πειρατικά² σκάφη ἐδόθησαν τὰ ὀνόματα

ἀντίγραφον τῶν φύλλων τοῦ Κώδικος χωρὶς νὰ τὸ ἐπιτύχω, δι' ὃ τὴν πληροφορίαν ταύτην εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ δεχθῶ μετ' ἐπιφυλάξεως ἐπιφυλασσόμενος, ὅταν δυνηθῶ ἀργότερον νὰ ἐλέγξω τοὺς κώδικας, νὰ ἐπανέλθω ἀλλαχοῦ τόσον διὰ τὸν Νικοτσάραν, ὅσον καὶ δι' ἄλλους τινὰς ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ συγγραφεύς.

¹ Ὁ Κ α σ ο μ ο ὑ λ η ς ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Νικοτσάρας συνητήθη μὲ τὸν Κολοκοτρώνην πρὸ τῆς ἠρωϊκῆς ἐκστρατείας (τ. 1, σ. 62). Τὸ θεωροῦμεν ἀπίθανον· συγγέει προφανῶς τὴν γενομένην σύσκεψιν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας διὰ τὴν ἐξόρμησιν πρὸς βορρᾶν. Βλέπε καὶ Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ὑ λ ο υ, ἔ.ἀ. τ. 5 μ. β' σ. 220. Θεοφανίδου, Ἀρχεῖον Κολοκοτρώνη, τ. 1, σ. 34.

² Ἡ λαϊκὴ μῦσα διέσωσε τὸ κατωτέρω κουρσάρικο τραγοῦδι πού τᾶκμηριώνει γεγονότα καὶ πρόσωπα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (F a u r i e l, ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 14. Ζ α μ π ε λ ἰ ο υ,

«Ἄσπρη Θάλασσα» (Αἰγαῖον), «Κασσάνδρα», «Ὀλυμπος», «Νάουσα», «Βάλτος», «Μοριᾶς», «Σκίαθος». Ἀρχηγὸς τῶν πειρατικῶν αὐτῶν σκαφῶν ἀνηγορεύθη ὁ Σταθᾶς μὲ ὑπαρχηγὸν τὸν Νικοτσάραν. Διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ὑψώθη ἑλληνικὴ σημαία ἐπὶ σκαφῶν κυβερνωμένων ἀπὸ Ἑλλήνων πολεμιστᾶς καὶ πληρώματα. Ἦτο κυανῆ μὲ λευκὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον. Τὰ διακριτικὰ χρώματα, τὰ ἐξαρτήματα τῶν πλοιαρίων καὶ αἱ στολαὶ τῶν πληρωμάτων ἦσαν κατάμαυρα, ὅπως ἐσυνήθιζον οἱ πειραταὶ τῆς ἐποχῆς.

Κατ' ἀρχάς, οἱ πειρατικοὶ αὐτοὶ στολίσκοι διενήργησαν ἀποβάσεις εἰς τὰς ἀκτᾶς τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, ἐλεηλάτησαν τὰ τουρκικὰ χωρία καὶ τὰ ἀγροκτῆματα, ἔσφαξαν κατοίκους, διήρπασαν τρόφιμα καὶ ἄλλα εἶδη καὶ ἐν γένει ἐρήμωσαν καὶ ἐπυρόλησαν τὰ πάντα.

Τρομοκρατία διεχύθη εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην καὶ πρωτοφανεῖς βιαιότητες διεπράχθησαν εἰς τὴν Κασσάνδραν καὶ τὸ Βόρειον Αἰγαῖον. Οἱ πειραταὶ ἐξεδικοῦντο τοὺς Τούρκους διὰ τὰ σκληρὰ μέτρα, τὰ ὅποια εἶχε λάβει ἡ τουρκικὴ διοίκησις κατὰ τῶν ἀρματολῶν, ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν πλήρη συντριβὴν των.

Οἱ Τοῦρκοι ἀπέστειλαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων πειρατῶν ἰσχυρὰν μοῖραν πολεμικῶν σκαφῶν, ἀποτελουμένην ἀπὸ 2 φρεγάτας, 2 πλοῖα μὲ ὄλμους καὶ τινὰ μόστικα ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Κιουτσουκ Ἀλῆ Σκαντρίλ, ἵνα προσβάλλῃ τὴν Σκίαθον, ἣτις ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς πειρατικὸν ὄρμητήριον. Οἱ Ἕλληνες, εὐρεθέντες πρὸ ὑπερτέρων σκαφῶν ἀρτίως ἐξοπλισμένων καὶ διαβλέποντες τὸν κίνδυνον τοῦ ἀφανισμοῦ, ἐζήτησαν ἐπειγόντως τὴν συνδρομὴν τῆς εἰς τὴν νῆσον Σῦρον ναυλοχούσης ἀγγλικῆς φρεγάτας «Sea Horse» κυβερνωμένης ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου John Stuart, ὅστις ἔσπευσε προθύμως εἰς βοήθειάν των. Ἡ Ἀγγλία διετέλει κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην

ἔ.ἀ. σ. 14, 23. Πολίτου, ἔ.ἀ. σ. 82, 67).

«Μαῦρο καράβι ἀρμένιζε στὰ μέρη τῆς Κασσάνδρας
εἶχε πανιά κατάμαυρα καὶ τ' οὐρανοῦ παντιέρα
ἐμπρὸς κορβέτα μ' ἄλικο μπαϊράκι τοῦ ἐβγήκε
«Μάϊνα, φωνάζει, τὰ πανιά, ρίζτα τοῦ λέγει, κάτω
δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανιά, κι' οὐδὲ τὰ ρίχνω κάτω.
Μὴ μὲ θαρρῆτε νιόνυμφη, νὰ βγῶ νὰ προσκυνήσω.
Ἐγὼ μαι ὁ Γιάννης τοῦ Σταθᾶ, γαμπρὸς τοῦ Μπουκουβάλα
τράκο, λεβέντες, ρίζετε στὴν πλώρη τὸ καράβι
τῶν Τούρκων αἶμα χύσετε, ἄπιστους μὴν ψηφᾶτε».
Οἱ Τοῦρκοι βόλτα ἐρριζαν κι' ἐγύρισαν στὴν πλώρη
πρῶτος ὁ Γιάννης πέταξε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι
στὰ μπούνια τρέχουν αἶματα, θάλασσα κοκκινίζει.
«Ἀλλάχ, Ἀλλάχ οἱ ἄπιστοι κρᾶζουν καὶ προσκυνοῦνε».

εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἐπηκολούθησε ναυμαχία διήμερος, τὴν 5-6 Ἰουλίου 1807 πλησίον τῆς νήσου Σκοπέλου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐθαυμάσθη ὁ ἠρωϊσμός καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ Ἄγγλου πλοιάρχου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες πειραταὶ πανταχόθεν ἐπιτιθέμενοι ἐπέφερον σύγχυσιν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον. Τελικῶς ἡ τουρκικὴ ἀρχηγὶς Bendere Tjaser ὑποστᾶσα σοβαρᾶς βλάβας ὑπεχρεώθη εἰς παράδοσιν, ὁ δὲ ὑπόλοιπος τουρκικὸς στόλος ἐγκαταλείψας τὴν ναυμαχίαν ἀπεμακρύνθη πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον διωκόμενος.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ὁ Νικοτσάρας ἡγούμενος 300 κλεφτῶν ἀπεβιβάσθη πλησίον τοῦ Λιτοχώρου¹, σκοπῶν νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν καταδιωκτικῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, ἅτινα εἶχον κατακλύσει ὅλας τὰς περὶ τὸν Ὀλύμπου περιοχάς, τρομοκρατήσαντα τοὺς κατοίκους, τινὰς τῶν ὁποίων εἶχον ἐξαναγκάσει νὰ συνεργάζωνται μετ' αὐτῶν. Πλησίον τοῦ Λιτοχώρου συνεπλάκη μὲ ἰσχυρὸν τουρκοαλβανικὸν ἀπόσπασμα, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὴν μίαν πτέρυγα καὶ ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς ἄλλης, ἐβλήθη ἐξ ἐνέδρας εἰς τὸ ὑπογάστριον βαρύτατα. Μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν παροιμιώδη ψυχραιμίαν καὶ ἐνῶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἐμάχοντο μέχρι τῶν ἑσπερινῶν ὥρῶν ἀποκρύπτοντες τὸν τραυματισμὸν, ἀπεσύρθη εἰς τὸ πλοιάριόν του, ὅπου καὶ ἐξέπνευσε. Τὴν σορὸν του μετεκόμισαν οἱ συμπολεμισταὶ του εἰς τὴν νήσον Σκίαθον, ἐνθα ἔθαψαν κρυφίως τὸν ἀρχηγὸν εἰς τὴν μονὴν τῆς Εὐαγγελιστρίας κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1807.

Ὁ θάνατος τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ πολεμιστοῦ ἐδημιούργησε κενὸν δυσαναπλήρωτον μεταξὺ τῶν ἀρματολῶν τῆς Μακεδονίας. Ἡ προσωπικὴ του ἐπιβολή, τὸ γόητρον μεταξὺ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν, ἡ μυθικὴ ἀνδρεία, ἡ ἀκεραιότης τοῦ χαρακτήρου καὶ ὁ φόβος ποὺ εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς κατὰ τὰ ἄλλα ἀνδρείους Τουρκαλβανοὺς τοῦ Τεπελενλῆ, εἶχον κατὰ πολὺ συμβάλει εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς περὶ τὸν Ὀλύμπου καὶ Πιέρια περιοχῆς. Ἐὰν ὁ πρόωρος ἀπώλεσθεις πολεμιστὴς αὐτὸς ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, θὰ ἀνεδεικνύετο μεταξὺ τῶν ἐξεχουσῶν στρατιωτικῶν φυσιογνωμιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῶν ὁποίων τόσην ἀνάγκην εἶχεν ἡ Ἑλλάς καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Μακεδονία.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Νικοτσάρας καὶ οἱ ἄλλοι ἀρματολοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἀνθίσταντο γενναίως κατὰ τῆς ἐκστρατείας τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ,

¹ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἔ.ἀ. τ.1, σ. 62 κ.έ. Ὁ Νικοτσάρας ἐφονεύθη εἰς ἡλικίαν 36 ἐτῶν ἀφῆσας 2 θυγατέρας καὶ ἓνα υἱὸν τὸν Παναγιώτην. Δὲν φαίνεται ἀκριβῆς ἡ πληροφορία τοῦ Σάθα ὅτι τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1807 ὁ Νικοτσάρας ἐφθασεν εἰς Σκόπελον (Κ α ν δ η λ ὠ ρ ο υ, ἔ.ἀ. σ. 372).

ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν ἐξόντων τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν, βορειότερον, εἰς τὸ Βέρμιον, ὁ Ἄλβανὸς σατράπης, ἐπεκτείνων τῇ ἀνοχῇ τῶν Τούρκων τὸ πασαλίκιον του, προσέβαλε τὴν Νάουσαν. Τὴν πόλιν αὐτὴν τοῦ Βερμίου, ἀκμάζουσαν τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ὑπερησπίζετο ὁ ἀρματολὸς Βασίλης Ρομφέης, ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ πεπειραμένων κλεφτῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὲ ὑπαρχηγὸν τὸν Καρατάσιον, οἵτινες ἐπὶ κεφαλῆς δύο χιλιάδων Ναουσαίων, ἀπέκρουσαν τὰ στρατεύματα τοῦ Τεπελενλή. Ἡ Νάουσα ἦτο περιτειχισμένη καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς πλαισιούμενοι ἀπὸ ἐμπειροπολέμους κλέφτες, ἀντέστησαν ἔρρωμένως εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τουρκαλβανῶν.

Οἱ μπέηδες τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ἔχοντες ἀγροκτήματα πλησίον τῆς Ναούσης, ὑπεσχέθησαν τὴν συνδρομὴν των εἰς τοὺς πολιορκουμένους Ναουσαίους, ἀλλὰ δὲν ἐξεπλήρωσαν τὰς ὑποχρεώσεις των. Ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἡμισυ μῆνας διήρκεσεν ἡ πολιορκία τῆς Ναούσης, ὁ δὲ Ρομφέης στενῶς πολιορκηθεὶς ὑπὸ πολλαπλασίον ἐχθρικῶν δυνάμεων, στερούμενος τῶν πάντων καὶ ἀδυνατῶν τελικῶς νὰ ἀνθέξη, ἀπεφάσισεν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Cousinégry, Γάλλος πρόξενος¹ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς Θεσσαλονίκην, «τὴν γενναίαν ἐκείνην ἔξοδον, ἣτις ἐδίδαξε τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου τοῦ 1826. Ἐξῆλθον κατὰ σκοτεινὴν νύκτα διὰ μέσου τῶν πολιορκητῶν φονεύσαντες πολλοὺς καὶ φονευθέντες πολλοί, ζωορηθέντες δὲ περισσότεροι, μόλις 1500 ἔφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην». Ἡ πόλις ἐληλατήθη ὑπὸ τῶν Ἄλβανῶν, πολλοὶ κάτοικοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἀρκετοὶ ἐσφάγησαν, ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Ρομφέη μετὰ τοῦ μικροῦ τῆς υἱοῦ αἰχμαλωτισθεῖσα ἀπεστάλη εἰς Ἰωάννινα. Ὁ Ρομφέης κατῴρθωσε μὲ τὸν ἐκ τῶν προυχόντων τῆς πόλεως Ζαφειράκην Λογοθέτην καὶ εὐαρίθμους ὁπαδοὺς του νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν² καὶ ὁ Καρατάσιος εἰς τὸν Ὀλυμπον ἐνωθεὶς μὲ τοὺς Λαζέους.

Περὶ περισσοτέρων πληροφοριῶν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στερούμεθα, ἀλλὰ ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε χαρακτηριστικὸν δημοτικὸ τραγοῦδι:

«Βάστα καϋμένη Νιάουστα τ' Ἀλῆ πασᾶ τ' ἀσκέρι

ὅπως βαστοῦν τὰ Γιάννενα χειμῶνα - καλοκαῖρι.

Τὶ νὰ βαστάξω ἡ ὀρφανὴ καὶ πῶς νὰ νταγιαντήσω³

δὲν εἶναι μιὰ δὲν εἶναι δυὸ δὲν εἶναι τρεῖς καὶ πέντε

μόν' εἶναι μῆνες τέσσαρες καὶ μέρες δεκαπέντε.

*Αἴντε Ντελῆ Ζαφείρη μου, Μπράχο καὶ Κωνσταντῖνε μου»⁴.

¹ Cousinégry, Voyage dans la Macédoine, σ. 73 κ.έ.

² Φιλίππιδη, Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης, σ. 28 κ.έ. Στουγιαννάκη, Ἱστορία τῆς Ναούσης, σ. 137. Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλής ἔλεγεν ἀργότερα ἐπιγραμματικὰ διὰ τὸν μετέπειτα ἐξαίρετον πολεμιστὴν Γέρω Καρατάσιον «Ἄν δὲν ἦταν ὁ Καρατάσιος, ποδάρι δὲν θᾶφηνα στὴν Νάουσα».

³ Λέξις τουρκικὴ σημαίνει ν' ἀνθέξω.

⁴ Ζῶτου Μολοσσοῦ, Ἠπειρωτικαὶ καὶ Μακεδονικαὶ μελέται, σ. 239 κ.έ.

Τὸ ἔργον τοῦ φονευθέντος Νικοτσάρα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὀλύμπου ἀνέλαβον νὰ συνεχίσουν οἱ συμπατριῶται καὶ φίλοι του Λαζέοι¹ τῆς μεγάλης ἀρματολικῆς οἰκογενείας, ἐνισχυθέντες καὶ μὲ τοὺς ὄπαδούς τοῦ Νικοτσάρα, Ταμπάκην, Μάντζαρην καὶ Γούλαν Δράσκον. Δυστυχῶς ἡ καταστροφή τοῦ σώματος τοῦ Θεσσαλοῦ ἀρματολοῦ Βλαχάβα παρὰ τὸ Καστράκι τῆς Καλαμπάκας² κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον τοῦ 1808 ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τῶν Λαζέων, οἵτινες, μὴ δυνηθέντες ν' ἀντισταθοῦν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν χιλιάδων Ἀλβανῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ Τεπελενλῆ Μουχτάρ πασᾶ τῶν Τρικκάλων, ὑπεχώρησαν εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐπιβάντες πολυαριθμῶν πλοιαρίων, ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ εἰς ἀπόστασιν βολῆς ἀπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν³, ἀπεσύρθησαν διὰ πολλοστὴν φορὰν εἰς τὴν Σκίαθον καὶ τὴν Σκόπελον, σύνηθες καταφύγιον τῶν Μακεδόνων καὶ Θεσσαλῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν.

Ἐπὶ μίαν διετίαν ὁ Λάζος μὲ τοὺς ἀδελφούς του καθὼς καὶ ἄλλοι ἀρματολοὶ τῆς Μακεδονίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Γιάννης Φαρμάκης ἀπὸ τὸ Βλάτσι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Τεπελενλῆ, ἐξοπλίσαντες πλοιάρια, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν πειρατείαν, ἀναμένοντες ἄνευ ἐλπίδος τὴν προέλασιν τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων πρὸς Νότον μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς Σούμλας ἐν Βουλγαρίᾳ⁴. Οἱ Τοῦρκοι

¹ Οἱ Λαζέοι κατάγονται ἀπὸ τὸ Λειβάδι τοῦ Ὀλύμπου. Κατὰ τὴν ἱστορουμένην ἐποχὴν ἦσαν ἐν ζωῇ 4 ἀδελφοί, ὁ Γιάννης, ὁ Λιόλιος, ὁ Δῆμος καὶ ὁ Κώστας. Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς τοὺς κατεδίωξε συστηματικὰ καὶ παρ' ὄλον ὅτι μετέβη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁ Λιόλιος μαζί μὲ τοὺς Ρουμελιώτες ἀρχηγούς κ.λ.π., ὁ Ἀλῆς δὲν μετέβαλε φρονήματα (Κ α σ ο μ ο ὑ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 68. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 41 κ.έ.).

² Ὁ Σάθας, ἔ.ἀ. σ. 87, ὑποστηρίζει ὅτι Ρῶσοι ἀπεσταλμένοι φέροντες ἐπιστολὰς τοῦ Καραγιώργη, ἡγέτου τῶν Σέρβων ἐπαναστατῶν, ἀφίχθησαν εἰς τὸν Ὀλυμπον ἵνα ἐξεγείρουν τοὺς ἀρματολοὺς κατὰ τῶν Τούρκων. Οὐδαμῶθεν ἔχομεν τοιαύτην πληροφορίαν, οὔτε ἐκ σερβικῶν πηγῶν (Λ ά σ κ α ρ ι, ἔ.ἀ. σ. 43). Τὸ ὅτι ὁμως ἡ ρωσικὴ προπαγάνδα ἐπηρέαζε τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν εἶναι ἀναμφισβήτητον.

³ Σάθας, ἔ.ἀ. σ. 588. Διὰ τὸν Βλαχάβαν ὁ Τοῦρκος ἱστοριογράφος Ἀχμέτ Τζεβδὲτ γράφει ὅτι ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπαναστατικοῦ αὐτοῦ κινήματος οἱ Ἕλληνες δὲν ἀπεθαρρύνθησαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνισχύθησαν διορθώσαντες τὰς ἐλλείψεις των (Μ ο σ χ ο π ο ὑ λ ο υ, ἔ.ἀ. σ. 117). Διὰ τὴν μάχην τοῦ Καστράκι πλησίον τῆς Καλαμπάκας, ἐνθα ἠττήθη ὁ Βλαχάβας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συμπράττοντες σχόντες σημαντικὰς ἀπωλείας, βλέπε Ἄπ. Βακαλοπούλου, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ἀρματολίκια καὶ γιὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Θύμιου Μπλαχάβα στὴ Θεσσαλία στὰ 1808 (ἐν Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Θεσ/νίκης, τ. 9 (1966) 229-251). Τὸ δημοσιευόμενον στιχούργημα τοῦ ἀγνώστου πολεμιστοῦ, ποῦ συμμετέσχεν εἰς τὴν μάχην τοῦ Καστράκι ὑπὸ τὸν Βλαχάβαν, παρέχει σημαντικὰς πληροφορίας διὰ τὰ γεγονότα τῆς ἱστορουμένης ἐποχῆς ὡς καὶ διὰ πολλοὺς ἀρματολοὺς. Τὰς πληροφορίας ταύτας ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος σχολιάζει παραθέτων καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

⁴ Κ α σ ο μ ο ὑ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 71 κ.έ.

⁵ Ἐ.ἀ. σ. 73.

ἀπέστειλαν ἐναντίον αὐτῶν, τὸν Χαλήλ μπέην ἐπὶ κεφαλῆς πολεμικῶν σκαφῶν καθὼς καὶ τὸν Χατζῆ Χουσεῖν, ἀρχηγὸν τῶν σαλίων (μικρῶν πλοιαρίων) τῆς Θεσσαλονίκης. Οὗτοι, καταδιώκοντες τοὺς πειρατάς, ἐπέτυχον νὰ τοὺς ἀποκλείσουν εἰς τὴν μικρὰν νῆσον Σπετσοπούλαν¹. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι ἐπῆλθεν συμβιβασμός, μεσολαβήσει τοῦ τούρκου ἀρχιναυάρχου βεζίρη Χατζῆ Ἄλῃ, ἐπετρέπη δὲ τόσον εἰς αὐτοὺς, ἀνερχομένους εἰς 600 περίπου, ὅσον καὶ εἰς τοὺς διαμένοντας εἰς τὰς Βορείας Σποράδας συντρόφους τῶν μετὰ τῶν γυναικοπαίδων ὁ ἐπαναπατρισμός, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι ἐφεξῆς θὰ διῆγον ἡσυχῶς. Τὰ πειρατικά, κατασχεθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων, παρεδόθησαν εἰς τὸν τουρκικὸν αὐτοκρατορικὸν ναύσταθμον².

Μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1812 ἐπελθοῦσαν εἰρήνην μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων, τὴν καταστολὴν τοῦ ὑπὸ τὸν Καραγιώργην ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Σέρβων καὶ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευον οἱ εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπηρεσίαν εἰς Ἡπειρον καὶ Ἐπτάνησα ὑπηρετοῦντες ἀρματολοί, οἱ Μακεδόνες ἀρματολοί καὶ κλέφτες ἤρχισαν ν' ἀπογοητεύονται. Τόσων ἐτῶν θυσίαι καὶ ἀγῶνες ἤρχισαν νὰ καταποντίζονται εἰς τὰ πολιτικά συμφέροντα καὶ τὰς διαμάχας τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ οἱ ἐν ἐπαναστάσει ὑπὸ δουλείαν εὐρισκόμενοι Ἕλληνες καὶ Σέρβοι πολεμισταὶ ἐγκατελείποντο εἰς τὴν τύχην τῶν ἀπροστάτευτοι.

Μέρος τῶν Μακεδόνων πολεμιστῶν, ἀνερχομένων εἰς ὀκτακοσίους, ἀπεφάσισαν νὰ συνδιαλλαγῶν μετὰ τοῦ Ἰσμαήλ μπέη τῶν Σερρῶν, ὅστις ἔχαιρε καλῆς φήμης καὶ δὲν εὐρίσκετο εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μὲ τὸν Τεπελενλῆν. Μεταξὺ αὐτῶν εὐρίσκοντο οἱ ὄπαδοι τοῦ Νικοτσάρα, Ταμπάκης, Δράσκος καὶ Μάντζαρης, οἱ Στέργιος καὶ Θανάσης Μπιζιώτας, καθὼς καὶ ὁ Γιάννης Φαρμάκης³. Οἱ Λαζέοι, ὁ Νικόλαος Τσακνάκης, ὁ Νικόλαος Κατερινιώτης, πατὴρ τοῦ μετέπειτα ἀρματολοῦ τῶν Πιερίων Διαμαντῆ Νικολάου, ὁ Γεώργιος Σῦρος (Συρόπουλος), ἀρματολὸς τῶν Σερβίων, καὶ οἱ ἀδελφοὶ Τζαχείλα, ἀπεφάσισαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸν Ὀλυμπον⁴ συνδιαλασσόμενοι ἐν ἀνάγκῃ μὲ τὸν Τεπελενλῆ. Καὶ πράγματι ὁ Λιόλιος

¹ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 42, 111. Μεταξὺ τῶν καταφυγόντων εἰς τὴν Σπετσοπούλαν φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν οἱ Λαζέοι.

² Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Ἡ πειρατεία εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, «Μακεδονικά» τ. 5, σ. 34 (ἀνάτυπον).

³ Ὁ Φαρμάκης ἔτυχεν ἰδιαιτέρων περιποιήσεων ἀπὸ τὸν μετέπειτα βαλὴν τῶν Σερρῶν Γιουσοῦφ μπέην, υἱὸν τοῦ Ἰσμαήλ μπέη, καὶ ἀρχικῶς μὲν ἐτοποθετήθη ὡς φρουρὰ εἰς τὸ φρούριον Θεσσαλονίκης, μετ' ὀλίγον δὲ ἀνέλαβε τὸ ἀρματολίκι τῆς Καλαμαριαῆς (Κ α σ ο μ ο ὑ λ η ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 74).

⁴ Κ α σ ο μ ο ὑ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 74-75. Colocotronis, La Macédoine κ.λ.π., σ. 331.

Λάζος μετέβη μετ' ὀλίγον εἰς τὰ Ἰωάννινα ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐναπομεινάντων ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλ' ὁ Βελῆ πασάς υἱὸς τοῦ Τεπελενλῆ, κατὰ τὸ ἔτος 1813, ἐνεργῶν κατ' ἐντολὴν τοῦ πατρός του, ἐκστρατεύσας διὰ νυκτός, κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὸ χωρίον Μηλιά τῶν Πιερίων, ὅπου εἶχε συγκεντρωθῆ ὀλόκληρος ἡ οἰκογένεια τῶν Λαζέων, κατέσφαξε τὸν Δῆμον Λάζον μὲ τοὺς συντρόφους του, ἀμυνθέντας κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μηλιάς, μετέφερε τὰς οἰκογενεῖας ὡς αἰχμαλώτους εἰς Λάρισαν, ἐνῶ ὡς ἐκ συμφώνου εἰς τὰ Ἰωάννινα ὁ Τεπελενλῆς κατεκρεοῦργει τὸν Κώσταν Λάζον, διαφυγόντων μόνον τοῦ Λιόλιου Λάζου, τοῦ δωδεκαετοῦς Τόλιου, υἱοῦ τοῦ ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξύ Γιάννη Λάζου, καὶ τινων συντρόφων του, οἵτινες μετὰ μεγάλας περιπετείας κατόρθωσαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἐπαναρχίσαντες τὴν πειρατεῖαν¹.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς, ἀφ' ἧς διωρίσθη ἐπόπτης τῶν ντερβενίων τῆς Ρούμελης (ντερβεντὰτ ναζήρ), κατὰ τὸ ἔτος 1783, ἔθεσεν ὡς σκοπὸν του νὰ καταστρέψῃ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες, οἵτινες προέβαλον ἀντίστασιν, μὴ συμμορφούμενοι μὲ τὰς ἐπιταγὰς του.

Ἀποκτῆσας μεγάλην ἰσχὺν ἐν τῷ μεταξύ καὶ ἀναλαβὼν μαζί μὲ τοὺς υἱοὺς του Βελῆ καὶ Μουχτάρ τὰ πασαλίκια τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Τρικκάλων, ἐπεδίωξε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἀρξάμενον ἔργον του διὰ τῆς ἐξοντώσεως ἢ ἀντικαταστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν μὲ Ἀλβανοὺς ντερβαναγάδες. Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν μετεχειρίσθη, ἐκτὸς τῆς συστηματικῆς διώξεως, τὴν προδοσίαν καὶ τὸν δόλον, πού τόσα δεινὰ καὶ καταστροφὰς ἐπροξένησαν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες². Μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ ὁ Τεπελενλῆς ἐπέτυχε νὰ ἐξοντώσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἡ δρᾶσις αὕτη τοῦ Τεπελενλῆ ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1805, ἀν καὶ ἡ τοπικὴ ἱστορία καὶ ἡ παράδοσις ἀναφέρει καὶ προηγούμενα παραδείγματα. Πάντως εἰς τὴν Μακεδονίαν δὲν ἀνευρίσκομεν, πλὴν μιᾶς περιπτώσεως (Βλαχοθόδωρον) συνεργάτας τοῦ Τεπε-

¹ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 43. Ὁ Λιόλιος Λάζος μὲ τοὺς συντρόφους του ἐξοπλίσας μερικὰς λέμβους ἐπανάρχισε τὴν πειρατεῖαν, ἀλλὰ διωχθεὶς ἀπὸ τὸν στόλον τοῦ Ὁμέρ πασᾶ τῆς Καρύστου, ἐπολιορκήθη εἰς τὴν νῆσον Πάρον καὶ μετὰ τριήμερον αἱματηρὸν ἀγῶνα παρεδόθη. Ἐκ τῶν συντρόφων του ἄλλοι μὲν ἐσφάγησαν, ἄλλοι δὲ ἀνεσκολοπίσθησαν. Ὁ Λιόλιος μεταφερθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπηγχονίσθη, διασωθέντων μόνον τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν του, μεσολαβήσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (Κ α σ ο μ ο ὑ λ η, ἔ.ἀ. τ. I, σ. 63 κ.έ.). Τὸ στιχοῦργημα διὰ τὴν μάχην τοῦ Καστράκι πού ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητῆς Ἀπ. Βακαλόπουλος (ἔ.ἀ. σ. 231 κ.έ.) παρέχει μεταξύ τῶν ἄλλων καὶ σημαντικὰς πληροφορίας διὰ τὸν διαχωρισμὸν τῶν ἀρματολικῶν Ρούμελης - Θεσσαλίας - Μακεδονίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ὡς καὶ κατάλογον τῶν ἀρματολῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων συναντῶνται καὶ τινὰ ἄγνωστα ἐξ ἄλλων πηγῶν ὀνόματα.

² Β λ α χ ο γ ι ἄ ν ν η, Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ, σ. 180-182.

λενλή ἄρματολούς, διότι τὸ μῖσος τόσον τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν, ὅσον καὶ τοῦ λαοῦ, ἦτο μέγα. Ὅσοι κατώρθωσαν νὰ διασωθοῦν, ἦσαν ὀπαδοὶ παλαιῶν ἄρματολῶν, διδαχθέντες τὴν πολεμικὴν τακτικὴν ἀπὸ τὸν Ζῆδρον, τοὺς Λαζέους, τὸν Βλαχάβαν, τὸν Νικοτσάραν. Ἦσαν μὲν ὑποδεέστεροι αὐτῶν εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ πατριῶται καλοὶ ἀπεδείχθησαν, ὠρισμένοι δὲ ἐξ αὐτῶν, μνηθέντες ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανισθείσης Φιλικῆς Ἑταιρείας, προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα, ὅταν ἐξεργάγη ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγὼν τοῦ 1821.

Τοιοτοτρόπως κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 εἶχον περισωθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς διαφόρους περιοχὰς οἱ κατωτέρω ἀγωνισταί: Εἰς τὴν Νάουσαν ὁ πατὴρ Καρατάσιος με τοὺς υἱοὺς του Τσιάμην, Γιαννάκην καὶ Κωτούλαν καὶ μὲ ἀρκετοὺς κλέφτες, εἰς τὴν περιοχὴν Ἐδέσσης τὸ σῶμα τοῦ Ἀγγελῆ Γάτσου, εἰς τὸν Κολινδρὸν καὶ τὴν Καστανιὰν τὸ σῶμα τοῦ Καπετὰν Διαμαντῆ Ὀλυμπίου, ποὺ εἶχε διαδεχθῆ τὸν πατέρα του, ὅστις εἶχε κληρονομήσει τὸ ἄρματολίκι ἀπὸ τὸν Γκέγκαν, συνεργάτην τοῦ Λάπα. Μὲ τὸν Διαμαντῆν συνέπραττον καὶ οἱ ἀδελφοὶ του Κώστας, Λῆμος καὶ Χαρίσης μὲ 150 ὀπαδοὺς εἰς τὰ Σέρβια, Καταφύγι κ.λ.π., ὁ Γεώργιος Σύρος (Συρόπουλος), τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ ἦτο ἐκ τῶν ψυχογιῶν τοῦ Ζῆδρου, εἰς τὴν Μηλιὰν τῶν Πιερίων ὁ Γούλας Δράσκου καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μπίνος, εἰς τὸν Ὀλυμπον ὁ Μῆτρος Λιάκος (Λιακόπουλος), οἱ Τζαχειλέοι καὶ ὁ Ψαροδημος, εἰς τὰ Γρεβενὰ ὁ Ζιάκας, εἰς τὴν Καλαμαριὰν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως ὁ Γιάννης Φαρμάκης, στενὸς φίλος τοῦ ἄλλου πολεμιστοῦ τῶν Ἡγεμονιῶν Γεωργάκη Ὀλυμπίου καταγομένου ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ἄρματολῶν Λαζέων. Ὑπῆρχον ἐπίσης εἰς τὸ Βέρμιον καὶ τὰ μικρὰ σώματα τῶν κλεφτῶν Καμπίτη, Μαλάμου, Κατσαοῦνη, Δεληγιάννη, Πετσάβα, Σιούγκαρα καὶ Ραμαντάνη.

Εἰς τὴν Χαλκιδικὴν δὲν συνηντήσαμεν ἄρματολούς καὶ κλέφτες καὶ οὔτε εἰς τὴν περιοχὴν Νιγρίτας - Σερρῶν - Δράμας κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ τὴν Χαλκιδικὴν ἔχομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι δὲν ἠνύθει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἄρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριάς ἡ σύστασις τοῦ ἐδάφους. Τὰ παράλια ὅμως ἐχρησιμοποιήθησαν κατ' ἐπανάληψιν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πειρατάς, ὡς ἀνωτέρω ἐξέθεσα, διότι οἱ καλοὶ πατριῶται τῆς Χαλκιδικῆς εἶχον πάντοτε αἴσθημα ζωηρὸν καὶ ἀκμαῖον.

Εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἐξεθέσαμεν βάσει τῶν πηγῶν ἐν συντομίᾳ τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν κλεφτῶν καὶ ἄρματολῶν τῆς Μακεδονίας. Διὰ πρώτην φορὰν ἐρευνᾶται ἡ σκοτεινὴ αὐτὴ περίοδος τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα καὶ εἶναι εὐτύχημα ὅτι διεσώθησαν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐμελετήθησαν τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βεροῖας - Ναούσης, ἐκ τῶν ὁποίων τόσαι πολῦτοιμοι πληροφορίαι εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Ἐκ τῆν ἀτελείωτον σειρὰν τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, οἵτινες παρελαύνουν εἰς τὰ ἐπίσημα ταῦτα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας, διαπιστοῦται μαζί με τὰ ἄλλα καὶ ἡ ἀπόλυτος ὑπεροχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν Κεντρικὴν, Δυτικὴν καὶ Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, εἰς τὰ τμήματα δηλαδὴ ἐκεῖνα, ἅτινα μετὰ πολυετῆς αἱματηροῦς ἐθνικοῦς ἀγῶνας, περιήλθον εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, τοῦ ὁποῖου ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον ἔδαφος, τμήμα μόνον τοῦ παλαιοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ὅπου ἐγεννήθησαν, ἔζησαν καὶ ἐμεγαλοῦργησαν οἱ Βόρειοι Ἕλληνες.

Εἶναι ἐπίσης καταφανές, καὶ τοῦτο σημειοῦται ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα, ὅτι εἰς τὰς προαναφερθεῖσας περιοχάς, οὐδεὶς Σλάβος ἀρματολὸς ἢ κλέφτης ἐμφανίζεται, παρ' ὅλον ὅτι εἰς τὰς πεδινὰς περιοχάς ὑπῆρχον Βούλγαροι δουλοπάροικοι τῶν Τούρκων, ἀνταλλαγέντες κατὰ τὸ ἔτος 1924 μετὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Ἀντιθέτως διεπιστώσαμεν λίαν σημαντικὴν δρᾶσιν Ἀλβανῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, εἴτε μεμονωμένως δρώντων, εἴτε ἐκμισθουμένων παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα.

Ὡς διελάβομεν καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου, τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας, ρεπόντων ἐκ παραδόσεως εἰς τὸν ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον βίον, ὑπῆρξε τὸ πρωταρχικὸν αἷτιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς μεμονωμένα ἄτομα καὶ σὺν τῷ χρόνῳ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ἐξήρχοντο εἰς τὰ ὄρη καὶ μετεβάλλοντο εἰς κλέφτες, συντηρούμενα ἐκ τῆς ληστείας καὶ τῆς διαρπαγῆς. Εἰς αὐτοὺς προσετίθεντο σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διάφοροι φυγόδικοι, ἀναγκασόμενοι νὰ διαπράξουν ἀδικήματα ἕνεκα τῶν στερήσεων καὶ ὑπερβασιῶν τῆς σκληρᾶς τουρκικῆς διοικήσεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ φοβερὸν παιδομάζωμα καὶ αἱ δυσβάστακτοι φορολογίαι, ἦσαν ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἐδημιούργησε τὴν ἀνταρσίαν τῶν βουνῶν κατὰ τῆς ἀρχῆς. Ἐστερεῖτο γενικωτέρας ὀργανώσεως καὶ ἐθνικῶν ἐλατηρίων συνειδητῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν τῶν κατατρεγμένων ἀνθρώπων ὁ Τοῦρκος ἦτο ὁ δυνάστης, ὁ ἄρπαξ, ὁ σφετεριστὴς τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν. Ὡς τοιοῦτον ἀντελαμβάνοντο αὐτὸν ὄχι μόνον οἱ κλέφτες τῶν βουνῶν, ἀλλὰ ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς λαός. Συνεπῶς παρ' ὅλον ὅτι οἱ κλέφτες δὲν ἐλήστευον παρακινούμενοι ἀπὸ ἐθνικὰ ἐλατήρια, ἐν τούτοις τὸ ἔργον περιεβάλλετο μετὰ συμπάθειαν ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ κλέφτης καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἀρματολὸς ἦσαν συνώνυμα μετὰ τὸν ἐθνικὸν ἀγωνιστὴν.

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι διάγοντες περιπετειώδη ζωὴν, ἐν μέσῳ συνεχῶν κινδύνων καὶ διώξεων, ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μάχωνται συνεχῶς καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς. Σκληροὶ καὶ ἀτίθασοι ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ τὰς φοβερὰς περιπετείας ἦσαν ἀνδρεῖοι εἰς τὰς

μάχας, ταχύτατοι εἰς τὸ βάδισμα καὶ ἀεικίνητοι, εὐσταλεῖς εἰς τὸ σῶμα, διαπλάσαντες μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐν σύνολον ἀπὸ χαρίσματα σωματικά, τὸ ὁποῖον ὁ λαὸς ἐχαρακτήρισε μὲ τὴν λέξιν «λεβεντιά».

Ἐκεῖ λοιπόν, εἰς τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας, ἐδημιουργεῖτο μία πολεμικὴ παράδοσις ἀπὸ κλέφτες καὶ ἄρματολοὺς καὶ ἐν ἰδιόρρυθμον σχολεῖον πολεμικῆς τακτικῆς. Ἡ ἀρίστη σκόπευσις, «περνοῦσαν τὸ βόλι ἀπ' τὸ δαχτυλίδι», ἡ τακτικὴ τῆς ἐνέδρας καὶ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ καὶ τὸ κλέφτικο «γιοροῦσι μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι καὶ στὰ δόντια» ἦσαν προσόντα μαχητικὰ σπουδαῖα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κάτι ποὺ ἐφήρμοσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ δυνάμεις καταδρομῶν - *Commandos*¹. Εἰς τὴν τακτικὴν αὐτὴν τοῦ αἰφνιδιασμοῦ ἐστηρίζοντο κυρίως κλέφτες καὶ ἄρματολοι κατὰ τὰς συγκρούσεις των μὲ τὰ ἀποσπάσματα διώξεως, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον караβαίων συνοδευομένων ὑπὸ στρατιωτικῆς δυνάμεως.

Ἐσωτερικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν κλεφτῶν εἶχεν ὡς κύριον ἀντικείμενον τὸ μῖσος πρὸς τοὺς Τούρκους. Αὐτό, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν προστασίαν τῆς ζωῆς των, ἀπετέλει τὸ πᾶν δι' αὐτοῦς. Ἄνωτέρα ἰδανικὰ δὲν πρέπει ν' ἀναζητήσῃ ὁ ἱστορικὸς ἐρευνητὴς μέχρι τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀπὸ μίαν τάξιν ἀνθρώπων ποὺ εἶχον ὡς φροντίδα νὰ φονεύουν τὸν Τούρκον ἀπὸ ἀνάγκην. Τὸ ἰδανικόν, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν πατριωτισμὸν σήμερον, κλέφτες καὶ ἄρματολοι δὲν τὸ ἀντελαμβάνοντο, παρὰ μόνον ὡς ἔνστικτον ἀρρήκτως συνδεδεμένον μὲ ἄσπονδον μῖσος πρὸς τὸν Τούρκον. Εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια τοῦ Faugierl καὶ τῶν ἄλλων συλλεκτῶν, τὸ ὄνομα πατρίς - ἐλευθερία, εἶναι ἀνύπαρκτα. Ὁ πατριωτισμὸς τοῦ κλέφτη ἦτο τὸ μῖσος, ἡ δὲ προσωπικὴ του ἐλευθερία ἦτο τὸ πᾶν.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν γενικωτέραν ὀργάνωσιν καὶ σύμπραξιν τῶν κλεφτῶν καὶ ἄρματολῶν, ποὺ εἶχαν πλημμυρίσει τὰ βουνὰ καὶ ὅπου κατὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι «κάθε κορφὴ καὶ φλάμπουρο, κάθε κλαδί καὶ κλέφτης», ἤρχισαν βραδέως νὰ υποχωροῦν τὰ προσωπικὰ ἐλατήρια καὶ τὰ ἀτομικὰ ὠφέλη καὶ νὰ ἐμφανίζονται τάσεις καὶ ἐπιδιώξεις, τείνουσαι νὰ ἀφυπνίσουν τὴν ληθαργοῦσαν καὶ ἐν λανθανούσῃ καταστάσει διατελοῦσαν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν ἀνδρῶν τούτων.

Δὲν γνωρίζομεν, ἐλλείψει πηγῶν, μέχρι τίνοσ σημεῖου ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν, οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν χειραφέτησιν τῆς Ἑλλάδος, ἰδίᾳ δὲ αἱ γενόμεναι εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τοῦ Nevers²,

¹ Διὰ τὸν τρόπον τοῦ μάχεσθαι, τὰ σωματικὰ προσόντα καὶ τὸ ἀκατάβλητον θάρρος τῶν κλεφτῶν, βλέπε προχειρῶς Faugierl, ἑ.ἀ. τ. 1. Βλαχογιάννη, Ἐπονημονεύματα στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, τ. 2 σ. 350. Αἰνιῶνος, ἑ.ἀ. σ. 271. Φιλήμονος, Δοκίμιον Ἱστορικὸν Φιλικῆς Ἐταιρείας, σ. 41. Βακαλόπουλου, ἑ.ἀ. τ. 2, σ. 332 κ.έ.

² Διὰ τὴν κίνησιν τοῦ δουκὸς τοῦ Nevers βλέπε τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν

πρέπει όμως να δεχθώμεν ότι επί τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας Πέτρου τοῦ Α' (1711) οἱ Ἕλληνες τῶν βουνῶν ἐκλήθησαν νὰ συμπράξουν μὲ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα διὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων, δημιουργοῦντες τοπικὰς ἐπανάστασεις πρὸς ἀντιπερισπασμόν. Ἡ προκήρυξις, τὴν ὁποίαν ἀπήυθηνεν ὁ Ρῶσος μονάρχης πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες, ὅπως ἐξεγερθοῦν κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ ὅπου ὑπογράφεται ὡς Petrus Primus Russograecorum Monarcha, ἐνεθουσίασε τοὺς πολεμικοὺς ἀνδρας τῆς Ἑλλάδος, διότι θὰ ἐτάσσοντο ὑπὸ χριστιανὸν ἡγεμόνα ἐναντίον ἀπίστου αὐτοκρατορίας. Δὲν ἐνδιέφερε κατ' ἀρχὴν τοὺς Ἕλληνας ἂν θὰ ἤλλασσον κυρίαρχον καὶ οὔτε ἦσαν εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν τὰς ἀπωτέρας βλέψεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Τὸ αἶσθημα ὅμως τὸ θρησκευτικὸν θὰ ἐπιδράσῃ εὐεργετικῶς ἐπὶ τοῦ πατριωτικοῦ, διότι τὰ ἰδανικὰ ταῦτα ἦσαν ἀρρήκτως συνδεδεμένα κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς δουλείας, καὶ τοῦτο διαφαίνεται καθαρὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, τὰ γνωστὰ Ὀρλωφικά, ὅπου ἀρματολοί, κλέφτες καὶ κουρσάροι συμπράττουν μετὰ τῶν Ρώσων κατὰ τῶν Τούρκων. Τότε ἡ Ρωσία ἦτο ἡ μόνη διὰ τὸν Ἑλληνισμόν προστατῆς δύναμις, διότι ἡ Δύσις ἦτο ἀδιάφορος.

Κινοῦνται αἱ ἔνοπλαι δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ κατὰ τὴν Ναπολεόντειον ἐποχὴν, ἄλλαι ὑπὲρ τῶν Γάλλων καὶ ἄλλαι ὑπὲρ τῶν Ρώσων, ἀντιλαμβάνονται ὁμως τῶρα ὅτι θὰ διαδραματίσουν κάποιον ρόλον εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν, ἔστω καὶ ἐν συσχετίσει μὲ τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῶν ἀντιμαχομένων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἀπὸ τὴν διαμάχην ὁμως αὐτὴν ὑπῆρχε πιθανότης νὰ προκύψῃ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦτο εἶχεν ἀντιληφθῆ ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, ὅταν ἴδρυνε τὴν ἐπαναστατικὴν ὀργάνωσιν εἰς τὴν Βιέννην, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὑποδοῦλου Γένους καὶ ἀπὸ τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος, ποῦ εἶχε διακηρύξει ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις καὶ αἱ ὁποῖαι τόσον μεγάλην ἀπήχησιν ἔσχον ἐπὶ τῶν ὑποδούλων λαῶν. Διὰ τὸν Βελεστινλῆν, ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ἐν συνδυασμῶ μὲ μίαν ἀπελευθερωτικὴν κίνησιν τῶν ἄλλων Βαλκανικῶν λαῶν, τῶν διαβιούντων ὑπὸ τὸ τουρκικὸν καθεστῶς, ἀπετέλει τὸ ἐπίκεντρον τῶν σκέψεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς προσεπάθει νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν Κορσικανὸν στρατάρχη, ἐπαγγελλόμενον τότε τὴν ἐλευθερίαν τῶν καταδυναστευομένων λαῶν καὶ ἀποστέλλοντα εἰς τὴν Ἑλλάδα μυστικοὺς πράκτορας (agents secrets), διὰ νὰ ἐξεγείρουν τοὺς πολεμικοὺς ἀνδρας καὶ τὸν λαόν.

Τὰ πατριωτικὰ κηρύγματα τοῦ Θεσσαλοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθε-

κατατοπιστικὴν ἐργασίαν τοῦ Στεφάνου Παπαδοπούλου, Ἡ κίνησις τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ Καρόλου Γονζάγα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966.

ρίας και τῶν δημοκρατικῶν ιδεῶν ἠλέκτρισαν τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν καὶ ἐκαλλιέργησαν τὴν ἐθνικὴν ιδέαν, ἡ ὁποία λαμβάνει τὴν πλήρη μορφήν καὶ ἀκμὴν τῆς ἀπὸ τοὺς πατριώτας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἔστω καὶ ἀτελῶς ὀργανωμένης, μεταδίδεται εἰς ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνισμόν καὶ ἀποφέρει τὰ ἀποτελέσματά της.

Ἄπὸ τὸν ληστὴν λοιπὸν τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν, ἀπὸ τὸν κλέφτην, τὸν ἀρματολὸν καὶ τὸν πειρατὴν τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν, προῆλθεν ὁ ἐθνικὸς ἀγωνιστὴς καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ἀνδρῶν, προέκυψαν οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ναυμάχοι τοῦ μεγάλου μας ἀγῶνος.

Ι. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ